

Judaizmo pagrindai

Metodinė priemonė

Parengė:

VU RSTC, dr. lekt. A. Pažėraitė

Patvirtinta 2010 m. balandžio mėn. 1 d. Protokolo Nr. 33

ISBN 978-9955-33-564-1

2009 m. Vilnius

Turinys

Judaizmo pagrindai.....	1
Anotacija.....	4
Pagrindinė literatūra:.....	5
Šaltiniai:.....	5
Tyrinėjimai:.....	6
Pagrindiniai terminai: judaizmas, judėjai, žydai, izraelitai, hebrajai, TaNaKhas, Judaizmo apibrėžimo problema: judaizmo formavimasis ir Biblinė istorija. Biblinė istorija ne kaip Judaizmo istorija.....	10
Rekomenduojama literatūra:.....	11
Rašytinės Toros samprata, jos formavimas.....	12
Rekomenduojama literatūra:.....	13
II Šventyklos laikotarpio judėjų religiniai-filosofiniai judėjimai (sadukiejai, fariziejai, esėjai) ir institucijos (sanhedrinai, kunigija, raštininkai (raštų žinovai), išminčiai ir jų institucijos tapimas pagrindine rabinikame judaizme); bei keli pagrindiniai vėlesni žinomi judėjimai bei kultūriniai žydų arealai.....	14
Rekomenduojama literatūra:.....	16
Sakytinės Toros samprata, jos plėtojimo periodai (II Šventyklos, Mišnos, Talmudo, gaoniškasis, kodifikatorių, dabartinis).....	16
Rekomenduojama literatūra:.....	18
Tradicijos autoritetai (raštų žinovai, ziugotai, tanajai, amorajai, seborajai, gaonai, rišonim, aharonim) Mišna ir Gemara.....	19
Rekomenduojama literatūra:.....	21
Literatūriniai žanrai (midrašai, agada, halakha). Toros interpretacijos ir egzegezės metodai.....	22
Rekomenduojama literatūra:.....	24
Halakhos samprata.....	24
Rekomenduojama literatūra:.....	28
Mesijo samprata.....	29
Rekomenduojama literatūra:.....	30
Mistinės žydų tradicijos.....	31

Rekomenduojama literatūra:.....	32
Šiuolaikinės Judaizmo atšakos.....	33
Rekomenduojama literatūra:.....	40
Šventės.....	41
Rekomenduojama literatūra:.....	42
Kasdienybės ir gyvenimo tarpinių perėjimo ritualai, dievogarbos namai ir tarnautojai.....	42
Rekomenduojama literatūra:.....	43
Pagalbinė medžiaga.....	44
Žydų istorijos apmatai.....	44
Antrosios Šventyklos laikotarpis.....	45
TaNaKhas.....	46
Toros centrai Mišnos ir Talmudo laikais Palestinoje.....	47
Tanajų pirmtakai.....	48
Mišnos skyriai ir traktatai.....	49
Hermeneutinės taisyklės.....	51
Mėnesiai.....	54

Anotacija

Dalyko studijų rezultatai:

Baigęs(usi) kursą studentas(ė) turi gebėti kompetentingai vartoti su judaizmu ir (religinės) žydų kultūros istorija susijusias sąvokas, sugebėti skaityti rabiniškus tekstus savarankiškai, juos analizuoti, savarankiškai toliau gilintis ir tyrinėti judaizmą, (religinę) žydų kultūrą, (religinio) mąstymo tradicijas.

Būtinasis pasirengimas dalyko studijoms:

Nėra jokių išankstinių pasirengimo reikalavimų.

Dalyko turinys:

Kurse supažindinama su rabiniško judaizmo pagrindais: pagrindiniais vystymosi periodais (II Šventyklos, talmudinis, Gaonų, kodifikatorių *rišonim* ir *acharonim*, šiuolaikiniu), Toros samprata, Įstatymo samprata ir pagrindiniais terminais, klasikiniiais rabiniškais tekstais (Tanakh, Talmud, Midraš) bei tekstais iš II Šventyklos laikotarpio (apokrifai ir kt.), interpretacijos metodais, ritualais ir šventėmis, mesijo samprata, mistikos tradicijomis, šiuolaikinio judaizmo atšakomis. Visos temos analizuojamos, pateikiant tyrinėjimų problemas. Temos:

- Pagrindiniai terminai: judaizmas, judėjai, žydai, izraelitai, hebrajai, TaNaKhas, Judaizmo apibrėžimo problema: judaizmo formavimasis ir Biblinė istorija. Biblinė istorija ne kaip Judaizmo istorija.
- Rašytinės Toros samprata, jos formavimas.
- II Šventyklos laikotarpio judėjų religiniai-filosofiniai judėjimai (sadukiejai, fariziejai, esėjai) ir institucijos (sanhedrinai, kunigija, raštininkai (raštų žinovai), išminčiai ir jų institucijos tapimas pagrindine rabinikame judaizme); bei keli pagrindiniai vėlesni žinomi judėjimai bei kultūriniai žydų arealai
- Sakytinės Toros samprata, jos plėtojimo periodai (II Šventyklos, Mišnos, Talmudo, gaoniškasis, kodifikatorių, dabartinis)
- Tradicijos autoritetai (raštų žinovai, žiugotai, tanajai, amorajai, seborajai, Gaonai, rišonim, acharonim) Mišna ir Gemara.
- Literatūriniai žanrai (midrašai, agada, halakha)
- Toros interpretacijos ir egzegezės metodai
- Halakhos samprata

- Mesijo samprata
- Mistinė žydų tradicija
- Šiuolaikinės Judaizmo atšakos
- Šventės
- Kasdienybės ir gyvenimo tarpinių kaitos ritualai

Pagrindinė literatūra:

Šaltiniai:

1. Bahya ibn Paquda. *Duties of the Heart*.
2. Juozapas Flavijus. Judėjų senovė.
3. Juozapas Flavijus. Prieš Apioną.
4. Luzzatto, Moshe Hayim. *Mesillat yesharim*.
5. Luzzatto, Moshe Hayim. *Principles of the Kabbalah*.
6. Lévinas, Emmanuel. *Difficile liberté*.
7. Rabbeinu Jonah from Gerona. *Shaarei Teshuva (The Gates of repentance)*.
8. Talmudas (galima pasinaudoti <http://www.come-and-hear.com>)
9. TARYAG. (Sources of the 613 commandments).
10. *The Early Kabbalah*. – Ed. And introduced by Joseph Dan. Paulist Press. New York. Mahwah. Toronto, 1986.
11. *The Wisdom of the Zohar*. - An Anthology of Texts. Vol. I-III, arranged by Fischel Lachower and Isaiah Tishby. With extensive introduction and explanations by Isaiah Tishby. Translated from the Hebrew by David Goldstein. – The Littman Library of Jewish Civilization, 1949, 1961, 1989, 1991, 1994.
12. Сидур. Врата молитвы (Шаарей Тфила). На будни, Субботу и праздники. Нусах “Ашкеназ”. - Перевод, комментарий и пояснению к порядку молитв. Под редакцией Пинхаса Полонского. Джойнт, Иерусалим - Москва, 5754 (1993) (taip pat galima pasinaudoti http://www.machanaim.org/philosof/sidur/sid_pr_1.htm)

13. Соловейчик, Йосеф Дов, Равви. Освобождение, молитва и изучение Торы//ТАРГУМ: Еврейское наследие в контексте мировой культуры. Выпуск 1, апрель - июнь, Москва, 1990, с. 13-26.
14. Соловейчик, Рабби Йосеф. Человек Галахи. (Soloveitchik, Josef. Halakhic Man). (http://www.machanaim.org/philosof/solov/chel_hal.htm).

Туринėjimai:

1. *An Introduction to the History and Sources of Jewish Law*. Ed. by N. S. Hecht, B. S. Jackson, S. M. Passamanek, D. Piattelli, A. M. Rabello. The Institute of Jewish Law, Boston University School of Law: Oxford University Press 1996.
2. Baumgarten, Albert I. Ancient Jewish sectarianism // *Judaism* v47n4 (Fall 1998), 387-403.
3. Blenkinsopp, Joseph. A Jewish sect of the Persian Period // *Catholic Biblical Quarterly*, Jan90, Vol. 52, Issue 1.
4. Bloom, Harold. *A map of misreading*. Oxford University Press, 1980.
5. Brettler, Marc Zvi. Judaism in the Hebrew Bible? The Transition from Ancient Israelite Religion to Judaism // *The Catholic Biblical Quarterly*, Vol. 61, 1999, pp. 429-447.
6. Brewer, D. I. *Techniques and Assumptions in Jewish Exegesis before 70 CE*. - J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tuebingen, 1992.
7. Burrows, Millar. *More Light on the Dead Sea Scrolls*. The Viking Press, New York, 1958.
8. Cohen, J.D. Shaye. *The Beginnings of Jewishness*. University of California Press, Berkley, Los Angeles, London, 1999.
9. Cohn-Sherbok, Dan. *The Jewish Faith*, London, 1994.
10. Dan, Joseph. *Jewish mysticism and Jewish Ethics*. - University of Washington Press, 1986.
11. Elon, Menachem. *Jewish Law. History, sources, principles*. Philadelphia, The Jewish Publication Society, 1994.
12. *Essays in Rabbinic and Patristic Literatures*, - J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tuebingen, 1995
13. Faur, José. *Golden Doves with silver dots. Semiotics and Textuality in Rabbinic Tradition*. Indiana Univ. Press: Bloomington, 1986.
14. Fein, Leonard. Mending the World. // *Commonweal*, 1/14/94, Vol. 121, p.21.

15. Flusser, David. *The Spiritual History of the Dead Sea Sect*. Jerusalem, 1989.
16. Foxbrunner, Roman A. *HABAD. The Hasidism of R. Shneur Zalman of Lyady*. The University of Alabama Press, 1992.
17. Grabbe, Lester L.. *Judaic Religion in the Second Temple Period. Belief and practice from the Exile to Yavneh*. London and New York. First published by Routledge, 2000.
18. Gertel, Elliot B. *Sinai and what makes us Jewish // Judaism*, Winter, 1993.
19. Halivni, David Weiss. *Midrash, Mishnah, and Gemara. The Jewish Predilection for Justified Law*. - Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1986
20. Halivni, David Weiss. *Peshat and Derash. Plain and Applied Meaning in Rabbinic Exegesis*. - New York, Oxford, 1991
21. Hartman, David, *A Living Covenant: The Innovative Spirit in Traditional Judaism*. - N.Y.: The Free Press-Macmillan, 1985.
22. Idelsohn, A.Z. *Jewish Liturgy*, New York, 1985.
23. Jacobs, Louis. *A Concise Companion to the Jewish Religion*. Oxford University Press, 1999.
24. Jacobs, Louis. *Structure and form in the Babylonian Talmud*. Cambridge, 1991.
25. Jospe, Raphael. *The Concept of the Choses People: an interpretation // Judaism*, Spring94, Vol. 43, p. 127
26. Kasher, Rimon. *The Interpretation of Scripture in Rabbinic Literature// MIKRA*, V.5, Ch 15, pp 547-594.
27. Katz, Mordekhai. *A guide to basic principles of Jewish Law and their applications in theory and in practice, Rothman Foundation Series*, Feldheim Publishers Ltd., 1981.
28. Lange, Nicholas, de. *Judaizmas*. - Aidai: Vilnius, 1996.
29. Liebman, Charles. *Modern orthodoxy in Israel // Judaism* v47n4 (Fall 1998): 405-410.
30. *Messianism reconsidered*, by Rosenthal, Gilbert S. // *Judaism*, Fall91, Vol. 40 Issue 4, p. 552, 17p.
31. Levey, Samson H. *Akiba: Sage in search of the Messiah: a closer look // Judaism*, Fall92, Vol. 41 Issue 4, p334, 12p.
32. Mintz, Jerome R. *Hasidic People. A Place in the New World*. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, England , 1992.
33. Neusner, Jacob. *Judaism in the New Testament: Practices and Beliefs*. - Routledge, 1995

34. Neusner, Jacob. *The four stages of rabbinic Judaism*. London and New York, 1999.
35. Neusner, Jacob. *There we sat down: The story of classical Judaism in the period in which it was taking shape*. New York, 1972
36. Pažėraitė, Aušra. *Judėjai // Religinės bendruomenės*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, p. 50-72.
37. Pažėraitė, Aušra. *Litvakiško ortodoksinio judaizmo formavimasis*. Versus Aureus, 2005.
38. Pažėraitė, Aušra. *Šventoji istorija vs. Sekuliarioji istorija: senovės izraelitų priešistorės ir istorijos istoriografinės kontroversijos // Religija ir kultūra*, Vilniaus universiteto leidykla, 2008, Nr. 4, p. 60-74.
39. Ravitzki, Aviezer. *Mesianism, Sionism, and Jewish religious Radicalism*. 1996, University Chicago Press.
40. Scholem, Gershom. *La mystique juive : les thèmes fondamentaux*. – Traduction de Maurice R. Hayoun. – Patrimoines. Judaïsme. Les éd. Du Serf. Paris, 1985.
41. Schams, Christine. *Jewish Scribes in the Second Temple Period*. – Journal for the Study of the Old Testament. Supplement Series 291, 1998.
42. Scholem, Gershom. *Žydų mistika ir jos pagrindinės srovės*. Aidai: Vilnius, 2009.
43. Simon, Uriel. The religious significance of the Peshat // *Tradition*, Nr. 23 (2), Winter 1988.
44. Szyszman, Simon. *Karaizmas*. Pradai / ALK, 2000.
45. Twersky, Isadore. *Introduction to the Code of Maimonides (Moshneh Torah)*. Yale Judaica series; v. 22. New Haven: Yale University Press, 1980.
46. Unterman, Alan. *Jews: their religious beliefs and practices*. Routledge & Kegan Paul: Boston, London and Henley, 1981.
47. Urbach, Ephraim E. *The Sages. Their concepts and beliefs*. At the Magnes Press, the Hebrew University, Jerusalem. First ed. 1975, second ednlarged 1979. Reprinted 1987.
48. Visotzky, Burton L. *Fathers of the World. Essays in Rabbinic and Patristic Literatures*, - J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tuebingen, 1995.
49. Weiss, Avraham. Open Orthodoxy! A Modern Orthodox rabbi's creed // [Judaism, Fall97, Vol. 46 Issue 4, p409, 13p.](#)
50. Wright, Addison G. S.S. *The Literary Genre Midrash*. USA, 1967.

51. *Žydai Lietuvoje. Istorija, kultūra, paveldas*. Sud. L. Lempertienė, J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė, R. Paknio leidykla, 2009.
52. Гафни, И. *Евреи Вавилонии в Талмудическую эпоху*. Гешарим: Иерусалим 5763 / Мосты культуры: Москва 2003.
53. Дашевский, Зеев. *Курс "Бейн адам ле-хаверо"* (http://www.machanaim.org/ustntora/in_d-ad.htm).
54. Ковельман, А. Милетская история о Брурье // *Вестник Еврейского Университета*, № 1(19), 8-23.
55. Райнер, Э. Иехошуа и Иешуа: От библейского повествования к региональному мифу. К вопросу о религиозном мировоззрении галилейских евреев // *Вестник Еврейского Университета*. - 1 (19), Москва 1999/Иерусалим 5759, с. 202-252.
56. Шинан, Авиغدор, *Мир Аггадической литературы*. Библиотека – Алия, 1990.
57. Шиффман, Лоуренс. *От текста к традиции. История Иудаизма в эпоху Второго Храма и перио Мишны и Талмуда*. Мосты культуры: Москва 2000 / Gesharim: Jerusalem 5760.
58. Штейнзалц, Адин. *Введение в Талмуд*. – 1993, Израильский институт талмудических публикаций, Институт изучения иудаизма в России.

Pagrindiniai terminai: judaizmas, judėjai, žydai, izraelitai, hebrajai, TaNaKhas, Judaizmo apibrėžimo problema: judaizmo formavimasis ir Biblinė istorija. Biblinė istorija ne kaip Judaizmo istorija.

Temos tikslas – išaiškinti terminų judaizmas, judėjai, žydai, izraelitai, hebrajai problemškumą: jie nevertotini kaip sinonimai, kalbant apie skirtingus istorinius periodus ir kultūrinius kontekstus, antraip rizikuojama ka kuriuos jų vartoti anachronistiškai (pvz. žydai, kalbant apie biblinius senovės izraelitus). Terminas judaizmas problemškumas kyla iš to, kad šis terminas nebuvo žydų vartojamas iki pat XIX a., o ankstyviausi reti jo vartojimo atvejai užfiksuoti graikiškuose II Šventyklos laikotarpio tekstuose, ir reiškia judėjišką kultūrą ir gyvenimo būdą.

Temos uždaviniai: pateikti tų terminų vartojimo istoriją, atskleidžiant judaizmo tapatinimo su Biblijine izraelitų religija problemškumą.

Turinio santrauka: Judaizmo apibrėžimo problema betarpiškai siejasi su Biblijos knygų autorių, rašymo ir redagavimo istorijos problema. Aiškinami tokie probleminiai laukai – senovės izraelitų religijos (YHWizmo?) istorijos sklaida, rekonstruojama iš Biblijos ir kitų Senovės Artimųjų Rytų šaltinių kaip Judaizmo priešistorė, o ne Judaizmo istorija; adekvati termino „žydai“ vartosena, vengiant anachronizmo, kai kalbama apie senovės izraelitus, Judo karalystės gyventojus, hebrajus (tam tikslui peržiūrint terminų vartojimą istoriniuose šaltiniuose); Judaizmo kaip Toros religijos istorinės pradžios problema.

Judaizmas yra graikiškas terminas, kuriuo nusakomas žydų religinis gyvenimo būdas ir kultūra. Hebraiškas šio termino atitikmuo *Jehadut*. Tačiau judaizmą tiksliau būtų vadinti *Toros* religija, nes jo centras – *Tora*. Šis žodis turi keletą reikšmių: Mokymas, Įstatymas. Žodis *Tora* nusako viso judėjiško gyvenimo būdo ir mąstymo orientyrą, centrą, o terminas judaizmas reiškia kintančias *Toros* religijos raiškas įvairiais laikotarpiais ir įvairiose kultūrose. Antikoje egzistavo helenistinis judaizmas (gyvenimo ir mąstymo būdas, *Toros* samprata, paveikti helenistinės kultūros), fariziejiškas judaizmas (fariziejų judėjimo puoselėtas gyvenimo būdas ir *Toros* samprata), sadukiejiškas, esėjiškas judaizmai. I amžiuje atsirado krikščioniškas judaizmas, ėmė formotis rabiniškasis judaizmas, kurio iki dabar prisilaiko didžioji dauguma po visą pasaulį pasklidusių žydų. Naujaisiais laikais šiame judaizme išsiskyrė įvairios atšakos - ortodoksinė, reformos, konservatyvioji, liberalioji, humanistinė ir kt.

Dar vienas terminas, kuris tradiciškai buvo vartojamas – Izraelis. Tai terminas, kuris nusako bendriją tų, kurie tarpusavyje susiję bendru gyvenimo būdu ir Toros samprata. Rabiniškame judaizme tas Izraelis – tai visi tie, kurie “turi dalį Ateinančiame pasaulyje” - ir žydai ir tie nežydai, kurie prisilaiko Nojaus įsakų. Nojaus įsakai – tai visai žmonijai, po tvano kilusiai iš Nojaus, duoti įsakai: nebūti stabmeldžiais, nesvetimauti, nežudyti, nepiktžodžiauti, neplėšikauti, nekankinti gyvulių, ir gyventi prisilaikant įstatymų. Taip apibrėžtas Izraelis rabiniškame judaizme yra antgamtinė visų dorų žmonių – tiek žydų, tiek ir ne žydų – bendrija.

Rekomenduojama literatūra:

Šaltiniai:

Jubiliejų knyga

Enocho knygos

Makabiejų knygos (I ir II)

Ezros knyga

Nehemijo knyga

Esteros knyga

Siracido knyga ir kt.. II Šventyklos laikotarpio knygos, prieinamos įvairiose publikacijose, įvairiais pavidalais.

Tyrinėjimai:

Baumgarten, Albert I. Ancient Jewish sectarianism // *Judaism* v47n4 (Fall 1998), 387-403.

Jevsejenko Natalija, Lvovas Aleksandras. *Judaizmas // Žydai Lietuvoje. Istorija, kultūra, paveldas*. Sud. L. Lempertienė, J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė, R. Paknio leidykla, 2009, p.11-19.

Cohen, J.D. Shaye. *The Beginnings of Jewishness*. University of California Press, Berkley, Los Angeles, London, 1999.

Jospe, Raphael. The Concept of the Choses People: an interpretation // *Judaism*, Spring94, Vol. 43, p. 127

Pažėraitė, Aušra. *Judėjai // Religinės bendruomenės*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, p. 50-51.

Pažėraitė, Aušra. *Šventoji istorija vs. Sekuliarioji istorija: senovės izraelitų priešistorės ir istorijos istoriografinės kontroversijos // Religija ir kultūra*, Vilniaus universiteto leidykla, 2008, Nr. 4, p. 60-74.

Шиффман, Лоуренс. *От текста к традиции. История Иудаизма в эпоху Второго Храма и период Мишны и Талмуда*. Мосты культуры: Москва 2000 / Gesharim: Jerusalem 5760.

Rašytinės Toros samprata, jos formavimas.

Tikslas: Toros samprata Judaizme, Judaizmą aiškinant pirmiausia kaip Toros religiją, t.y. religiją, kuri ėmė formuotis kaip religinė ir kultūrinė sistema, kurios šerdis – Tora, jos aiškinimai ir gyvenimo būdo, kultūros sistemos formavimasis Toros aiškinimo pagrindu. Toros formavimosi istorija.

Uždaviniai: Paaiškinti, kuo skiriasi rašytinė ir sakytinė tradicijos (Toros), rašytinės Toros formavimosi ir priėmimo istorijos problemiškas.

Trumpas turinys: Rašytinės Toros centriškumas visose judaizmo ašakose. TaNaKho (sutrumpinimas nuo Tora, Neviim, Ktuvim) samprata. Aiškinamas skirtumas tarp terminų TaNaKhas, Senasis Testamentas (krikščioniški Biblijos knygų rinkiniai ir struktūra), Septuaginta (graikiškas Biblijos vertimas, naudojamas Krikščionybėje). Jų struktūros ir knygų skirtumai. Kanonizavimo istorijos. TaNaKho knygų trumpa apžvalga. Parodyti rašytinės Toros atsiradimo, kilmės problemiškas. Pateikti pagrindines biblistų koncepcijas („maksimalistų“ ir „minimalistų“ diskusiją, istorinio kriticizmo mokyklos Dokumentų hipotezę, jos transformacijas ir kritiką). Parodyti, kaip II Šventyklos laikotarpiu, V-IV a., Ezrai ir Nehemijai vadovaujant grįžtančioms tremtinių palikuonių bangoms į Jehudo provinciją ir Jeruzalę, buvo pradėtas dėti pamatas Toros religijai, sudarant tradicijos perimtą galutinę Toros redakciją, realizuojant reikšmingus skirtumus tarp šios religijos ir religijos (tikėjimų, Izraelio Dievo kulto), kurios prisilaikė tie, kurie nebuvo ištremti į Babiloniją, laikant ją prie svetimšalių, samariečių kaip negrynų izraelitų, nepriimtina religija.

Tanakhas: Žydų priimto kanoninio Švento rašto (Tanakho) struktūra ir knygų skaičius skiriasi nuo krikščionių. Tanakhas susideda iš trijų pagrindinių dalių: Toros (Mozės penkiaknygės, hebrajiškai *Chumaš*), Pranašų knygų (hebrajiškai *Nev'im*) ir Išminties knygų („Raštų“, hebrajiškai *ketuvim*). Šių

trijų žodžių abreviatūra ir yra TaNaKh. Be šių knygų yra dar ir penki „Ritiniai“ (hebrajiškai *megilot*), kurių kanoniškumo statusas nebuvo užtikrintas iki pat II m.e.a. pradžios.

Tora: Mozės penkiaknygė. Kiekviena knyga yra suskirstyta į skyrius (*paršiot*, vienaskaitoje *parša*), kurie neatitinka krikščioniškoms Biblijoms įprasto suskirstymo, įvesto tik vėlyvaisiais viduramžiais. Čia knygos suskirstytos į tiek dalių, kad visa Tora sinagogose skaitant po vieną skirsnį kas savaitę būtų perskaityta lygiai per metus. Tiek knygų pavadinimai, tiek ir skirsnių pavadinimai sudaryti iš pirmo ar vieno pirmųjų teksto žodžių.

Rekomenduojama literatūra:

Šaltiniai:

Tanakhas

Juozapas Flavijus. Judėjų senovė.

Juozapas Flavijus. Prieš Apioną.

Tyrinėjimai:

Brettler, Marc Zvi. Judaism in the Hebrew Bible? The Transition from Ancient Israelite Religion to Judaism // *The Catholic Biblical Quarterly*, Vol. 61, 1999, pp. 429-447.

Burrows, Millar. *More Light on the Dead Sea Scrolls*. The Viking Press, New York, 1958.

Cohen, J.D. Shaye. *The Beginnings of Jewishness*. University of California Press, Berkley, Los Angeles, London, 1999.

Cohn-Sherbok, Dan. *The Jewish Faith*, London, 1994.

Flusser, David. *The Spiritual History of the Dead Sea Sect*. Jerusalem, 1989.

Grabbe, Lester L.. *Judaic Religion in the Second Temple Period. Belief and practice from the Exile to Yavneh*. London and New York. First published by Routledge, 2000.

Jacobs, Louis. *A Concise Companion to the Jewish Religion*. Oxford University Press, 1999.

Lange, Nicholas, de. *Judaizmas*. - Aidai: Vilnius, 1996.

Schams, Christine. *Jewish Scribes in the Second Temple Period*. – Journal for the Study of the Old Testament. Supplement Series 291, 1998.

Unterman, Alan. *Jews: their religious beliefs and practices*. Routledge & Kegan Paul: Boston, London and Henley, 1981.

II Šventyklos laikotarpio judėjų religiniai-filosofiniai judėjimai (sadukiejai, fariziejai, esėjai) ir institucijos (sanhedrinai, kunigija, raštininkai (raštų žinovai), išminčiai ir jų institucijos tapimas pagrindine rabinikame judaizme); bei keli pagrindiniai vėlesni žinomi judėjimai bei kultūriniai žydų arealai

Tikslas: atskleisti II Šventyklos laikotarpio Toros religijoje egzistavusį nevienalytiškumą, pasireiškusį skirtingomis Toros, protėvių papročių, pranašų ir išminties knygų atžvilgiu, religiniais įsitikinimais. Pagrindinės institucijos, ypač raštų žinovų, išminčių institucijos formavimasis, turint omenyje, kad ji ilgainiui taps rabiniško judaizmo sakytinės tradicijos formavimo pagrindu. Pateikti ir vėlesnių judėjimų bei žydų kultūrinių arealų diasporoje apibrėžtis.

Uždaviniai: pateikti istorines aptariamo laikotarpio judėjimų atsiradimo aplinkybes, jų pagrindinius bruožus, siekius, skirtumus, tarpusavio santykius ir santykius su plačiąja judėjų visuomene, turint omenyje, kad Chasmonėjų karalystės egzistavimo laikotarpiu judėjiškumas tapo geografine-kultūrine, o ne monolitine etnine-religine apibrėžtimi. Pateikti pagrindinių institucijų apibrėžtis ir istoriją.

Trumpas turinys: Skirtingos judaizmo atšakos dažnai vadinamos judėjimais. Makabiejų knygoje (kurias į savo Švento Rašto kanoną įtraukė krikščionys, o žydai atsisakė įtraukti į savo Raštus, nes jos buvo parašytos graikiškai, o ne hebrajiškai kaip istoriniai veikalai), pavyzdžiui, pasakojama apie judėjų grupės, vadinamos Makabiejais, sukilimą prieš karalių Antiochą IV Epifaną, ėmusį persekioti judėjus (II a. prieš krikščionišką erą pradžioje), prisilaikiusius Toros pagal protėvių tradicijas, ir nesutikusius perimti helenistinės kultūros. Šiuo laiku išryškėjo helenizuotų judėjų ir “tradicionalistų”, žinomų *chasidų* (*pamaldžiųjų*) vardu, priešprieša. Po 25 metus trukusio karo pastariesiems pavyko iškovoti Judėjos nepriklausomybę ir įkurti valstybę. Tada iškilo trys žinomi judėjimai (mokymai): fariziejų, esėjų ir sadukiejų. Esėjai amžininkų buvo apibūdinami kaip asketiška, į mistiką linkusi grupė, suvaržiusi save labai griežta disciplina. Vienos jų grupės gyveno miestuose, o kitos – atokiose dykumų vietovėse. Jie nepripažino Jeruzalės Šventyklos aukojimų bei vyriausiojo kunigo autoriteto, turėjo savo ritualines apeigas, plėtojo savo Toros interpretacijas ir išskirtinai save laikė “Šviesos vaikais”, tikroju Izraeliu, Izraelio likučiu.

Sadukiejų daugiausia buvo kunigijos ir aristokratijos tarpe. Jie pripažino tik rašytinę Torą, kurią dažnai interpretavo pažodžiui, atmesdami “protėvių papročius” ir mokymus, aiškinimus, kurių prisilaikė

fariziejai kaip Sakytinės tradicijos (tarp jų ir tikėjimo mirusiųjų prikėlimu). Jų dievogarbos pagrindas buvo Šventykloje atliekami aukojimo ritualai. Leido sau gana hedonistinį (helenizuotą) gyvenimo būdą.

Fariziejai prisilaikė tikėjimo, kad tiek Rašytinė Tora, tiek ir Sakytinė buvo duotos Mozei ant Sinajaus kalno ir lygiai įpareigoja. Pripažino “protėvių papročius” ir Toros žinovų, išminčių, Toros aiškinimus, prisilaikė tikėjimo, kad po mirties siela ir toliau lieka gyva, kad laikų pabaigoje teisieji bus prikelti iš numirusių. Jie pripažino ir Jeruzalės Šventyklos aukojimų ritualus, tik kaip juos praktiškai atlikti dažnai interpretavo skirtingai, nei sadukiejai. Ypač jie buvo atsidėję Toros studijavimui ir mokymui. Mokė ir paprastą liaudį, kaip šventai gyventi.

Po Jeruzalės Šventyklos sugriovimo faktiškai išliko tik fariziejų judėjimas, prie kurio prisijungė dalis ankstesnių Rašto aiškintojų, nepriklausiusių jokiai apibrėžtai mokyklai, ir taip kilo rabiniškasis judėjimas. Jis vadinamas rabinišku, nes pagrindiniai šio judėjimo autoritetai buvo rabiai. Žodis rabis pradžioje (prieš sugriaunant Šventyklą) reiškė iškilų asmenį, o vėliau ėmė reikšti mokytoją. Europos kalbose paplito titulo variantas – rabinas (žr. žemiau). Jų lyderis Johanas ben Zakkajus po Šventyklos sugriovimo perkėlė Toros studijų centrą į Javnę (miestas Izraelio žemėje) kartu su kitais iškiliais Toros žinovais, ir jie priėmė nutarimą, kad Šventyklos ritualinių aukojimų tarnystę dabar pakeitė maldos tarnystė, o visos dievogarbos bei gyvenimo pagrindas – Toros studijavimas. Per kelis šimtmečius susiformavęs rabiniškasis judaizmas, kurio pagrindu tapo Talmudas, iki pat Naujųjų laikų išliko gana vientisas visus žydus, pasklidusius po įvairius kraštus, vienijantis gyvenimo ir mąstymo būdas.

Tik IX a. iškilo judėjimas, atsisakęs pripažinti Sakytinės tradicijos (Talmudo pavidalu) autoritetą. Šis judėjimas žinomas Karaitų (arba Karaimų) vardu (pažodžiui, prisilaikantieji Raštų).

Dar viduramžiais išsiskyrė du plačiausi kultūriniai žydų arealai: sefardų ir aškenazių.

Sefardų (nuo hebraiško žodžio *Sfarad*, reiškiančio Ispaniją) kultūrinis arealas apėmė Ispanijos, Portugalijos, Šiaurės Afrikos ir Vidurio Rytų žydus. O aškenazių (nuo hebraiško žodžio *Aškenaz*, reiškiančio Vokietiją) – Prancūzijos, Vokietijos ir Rytų Europos žydus. Kokių nors esminių skirtumų tarp vieno ir kito nėra, skiriasi tik kai kurios rabiniškos teisės (*Halakha*) interpretacijos, kai kurios praktikos bei kultūriniai ypatumai. Sefardų kultūra plėtojosi islamiškųjų, o aškenazių – krikščioniškųjų kultūrų kontekste.

Aškenazių šnekamąja kalba tapo jidiš, išsivysčiusi iš vieno viduramžių vokiečių kalbos dialekto, integravus rabiniškos hebrajų kalbos (tam tikras hebrajų ir aramėjų kalbų mišinys) elementus.

Sanhedrinai buvo institucija, atsiradusi Chasmonėjų karalystės laikotarpiu. Tai tam tikra prasme Aukščiausiojo teismo taryba, kurioje pačius įvairiausių teisinius klausimus svarstė kompetetingi Toros autoritetai. Išminčiai buvo graikų kultūros įtakoje helenistiniu laikotarpiu pradėjęs formotis inteligentijos sluoksnis, kuris užsiėmė Raštų aiškinimu, rašymu, interpretacijomis. Kai kurie jų ilgainiui tapo žinomi kaip Sakytinės tradicijos nešėjai, o Talmudo laikotarpiu – kaip pagrindiniai Toros autoritetai ir ekspertai, suformavę pagrindinius Sakytinės Toros tekstų kompleksus- Mišną, Gemarą, Midrašų rinkinius...

Rekomenduojama literatūra:

Šaltiniai:

Juozapas Flavijus. Judėjų senovė.

Juozapas Flavijus. Prieš Apioną.

Tyrinėjimai:

Burrows, Millar. *More Light on the Dead Sea Scrolls*. The Viking Press, New York, 1958.

Cohen, J.D. Shaye. *The Beginnings of Jewishness*. University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1999.

Flusser, David. *The Spiritual History of the Dead Sea Sect*. Jerusalem, 1989.

Grabbe, Lester L.. *Judaic Religion in the Second Temple Period. Belief and practice from the Exile to Yavneh*. London and New York. First published by Routledge, 2000.

Schams, Christine. *Jewish Scribes in the Second Temple Period*. – Journal for the Study of the Old Testament. Supplement Series 291, 1998

Sakytinės Toros samprata, jos plėtojimo periodai (II Šventyklos, Mišnos, Talmudo, gaoniškasis, kodifikatorių, dabartinis)

Tikslas: Aiškinti sakytinės (žodinės) Toros samprata ir istorija. Pagrindinės sąvokos (Mišna, Gemara, Talmudas, Midrašas)

Uždaviniai: Pateikti sakytinės Toros sampratą, pagrindines sąvokas. Pristatyti pagrindinius jos plėtojimosi laikotarpius.

Trumpas turinys: Pagrindiniai sakytinės Tradicijos plėtojimosi laikotarpiai: II Šventyklos laikotarpis kaip laikotarpis, kada buvo suformuota Tora ir pagrindiniai tekstai, vėliau tapę rabiniško judaizmo kanoniniais tekstais, ankstyvieji jų aiškinimai, kontroversijos, politinės-kultūrinės aplinkybės (persų, graikų, romėnų politinių ir kultūrinių dominavimų kontekstas), religinių, mistinių tekstų, netapusių kanoniniais, kūrimas, rabiniško judaizmo formavimosi etapas, formuojant sakytinės tradicijos branduolį (Mišną bei Gemarą, iš kurių susidarė Talmudas), rabiniško judaizmo plėtra, adaptuojant sakytinę tradiciją, kristalizuotą Talmude Babilonijos, o vėliau ir Europos žydų bendruomenių gyvenime Babilonijos išminčių-gaonų laikotarpiu (VIII-XI a.), rabiniško įstatymo (Halakhos) kodifikavimo siekiai sefardų ir aškenazių kultūrose (XII-XVIII a.), šiuolaikinių judaizmo atšakų (ortodoksinio, reformuoto, konservatyvaus, liberalaus ir kt.) formavimasis moderniais laikais.

Žodis *mišna* kilęs nuo žodžio „pakartotas“, kas reiškia, kad mišna – tai pakartotas įstatymo perteikimas, persakymas, mokymas. Tai sakytinės tradicijos branduolys, kuriame randami ankstyvųjų Toros autoritetų, išminčių, tanajų rašytinės Toros daugiausia teisinių (halakhinių) aspektų aiškinimai, bet taip ir ne halakinės interpretacijos. *Gemara* – Palestinos ir Babilonijos rabių, išminčių diskusijų, aiškinantis Mišną, kompiliacijos, sudarytos III-V a. Žodis *Talmudas* vartojamas dviem reikšmėm – kaip *Gemaros* sinonimas, ir kaip bendras terminas Mišnos ir Gemaros kompendiumams, kurie buvo sukomplektuoti du – Jeruzalės (Palestinos) ir Babilonijos.

Gemara

Talmudo dalis, išplėstinis Mišnos komentaras, kartais tiesiog vadinamas Talmudu. Tekstą sudaro kompiliacija medžiagos, susijusios su atitinkamais Mišnos paragrafais. Gemara analizuoja įvairius Mišnos aspektus ir dažnai tampa daugiau, nei paaiškinimas: atskleidžia, kaip Mišnos sprendimai ar disputai išvedami iš Tanakho* interpretacijų, loginius principus, kuriais remiasi Mišnos teiginiai, parodant, kaip skirtingas Mišnos pateiktų argumentų supratimas gali vesti prie skirtingo praktinio taikymo; sprendžiant prieštaravimus tarp skirtingų Mišnos teiginių ar tarp Mišnos ir kitų tradicijų, nustatant, kad prieštaravimas, pavyzdžiui, gali būti atsiradęs dėl to, kad turimos omenyje skirtingos aplinkybės arba kad tai skirtingų rabių nuomonės. Komentarai buvo rutuliojami nuo trečio iki penkto m.e. amžiaus pabaigos. Tos pačios Mišnos pagrindu egzistuoja dvi Talmudo redakcijos – Babilono ir Jeruzalės. Babilono Talmudas pilnesnis, sukompiliuotas vėliau. Išminčiai, gyvenę po Mišnos, ir kurių

mokymai bei komentarai sukompiluoti gemaroje, vadinami amorajais. Tekstas aramėjų k.. Žodis gemara aramėjiškos kilmės (Babilonijos Talmudo dialekto), hebrajiškai “Talmud”. Abu terminai kilę iš žodžių, reiškiančių studijavimą. Gemarą sudaro dvidešimt vienas komponentas, tarp kurių – priedai (*Tosefta*, tanaitiška medžiaga, sutvarkyta panašia tvarka, kaip ir Mišna, pateikianti aiškinimus ir papildomą medžiagą, kuri, Žydų Teologinės Seminarijos (JAV) Talmudo profesorės Judith Hauptman manymu, buvo sukompiluota anksčiau už Mišną), papildoma medžiaga (*baraita*, tanajų mokymai, kurie nebuvo įtraukti į Mišną: halachiniai midrašai, medžiaga, susijusi su Mišna, panaši ar tapati Toseftai), aiškinimas (*peirus*), klausimas (hebr. *še'eila*, aram. *ba'ja*'), atsakymas (*tešuva*), sunkumas (aram. *kušja*'), jo sprendimas (aram. *piruka*'), atmetimas (aram. *tijvta*'), palaikymas (aram. *sija'ta*), priešara (aram. *rumja*'), būtinumas (aram. *crikhuta*'), paprieštaravimas (aram. *'atkapta*'), atvejis (hebr. *ma'ase*, aram. *'uvda*), tradicija (aram. *šma'tta*'), *sugja*' (aram. gemaros kaip teksto rišlus klausimų ir atsakymų sekos vienetas), *halakha* (aram. *hilkheta*'), *teiku* (aram. abejonė halachos klausimu, palikta be sprendimo), interpretacija (aram. *šinuja*'), *agada* (aram. *'agadta*'), mokymas (hebr. *hora'a*), *šitta* (hebr. atskiri išminčiai, prisilaikantys panašios nuomonės ir kaip tokie gemaroje cituojami kartu).

Rekomenduojama literatūra:

Baumgarten, Albert I. Ancient Jewish sectarianism // *Judaism* v47n4 (Fall 1998), 387-403.

Jacobs, Louis. *A Concise Companion to the Jewish Religion*. Oxford University Press, 1999.

Lange, Nicholas, de. *Judaizmas*. - Aidai: Vilnius, 1996.

Neusner, Jacob. *Judaism in the New Testament: Practices and Beliefs*. - Routledge, 1995

Neusner, Jacob. *The four stages of rabbinic Judaism*. London and New York, 1999.

Neusner, Jacob. *There we sat down: The story of classical Judaism in the period in which it was taking shape*. New York, 1972

Urbach, Ephraim E. *The Sages. Their concepts and beliefs*. At the Magnes Press, the Hebrew University, Jerusalem. First ed. 1975, second enlarged 1979. Reprinted 1987.

Шиффман, Лоуренс. *От текста к традиции. История Иудаизма в эпоху Второго Храма и перипетии Мишны и Талмуда*. Мосты культуры: Москва 2000 / Gesharim: Jerusalem 5760.

Штейнзалц, Адин. *Введение в Талмуд*. – 1993, Израильский институт талмудических публикаций, Институт изучения иудаизма в России.

Tradicijos autoritetai (rašų žinovai, ziugotai, tanajai, amorajai, seborajai, gaonai, rišonim, aharonim) Mišna ir Gemara

Tikslas ir uždaviniai: pateikti pagrindines žinias apie sakinės tradicijos autoritetus skirtingais laikotarpiais, pagrindiniai jų bruožai.

Trumpas turinys: Rabiniška tradicija – tai visa grandinė jos formuotojų skirtingais laikotarpiais, pradedant II Šventyklos laikotarpiu veikusių Raštų žinovų (skribų), padariusių pradžią Toros interpretacijoms ir aiškinimams laikotarpiu, kuris rabiniškame judaizme laikomas po-pranašiškuoju laikotarpiu, kada visi biblinio kanono tekstai jau buvo surašyti ir tapo nekintančia, neliečiama, nekaitoma Raide, rašytine Tora. Ziugotai – graikišku (IV a.pr.m.e. pb. – II a.pr. m.e. pr.) ir romėniškuoju laikotarpiu (I a. pr.m.e. pradžia- I m.e. pabaiga) egzistavusios aukščiausios judėjų teisinės/religinės institucijos Sanhedrino prezidentų ir viceprezidentų poros, formavę tolesnę rašytinės Toros interpretacijų sklaidą, formuojantis atskiroms aiškinimo mokykloms (fariziejiškoms, sadukiejiškoms, esėjiškoms), kurios formavo skirtingas Toros praktinio įgyvendinimo perspektyvas. Tanajai – sakinės tradicijos perdavėjai ir mokytojai lūžio periodu – I-II m.e.a., didėjant įtampai tarp judėjų ir Romos imperijos okupacinės valdžios, kulminaciją pasiekusiai 68-70 metais judėjų sukilimo metu, kuris baigėsi Jeruzalės Šventyklos sugriovimu, tuo sunaikinant galimybę judėjams toliau savo religijoje praktikuoti gyvulių aukojimus, naujas viltis atstatyti Šventyklą antrojo sukilimo metu apie 134 metus, kuris baigėsi galutiniu judėjų palaužimu, masinėmis egzekucijomis ir iš(si)keldinimu iš Judėjos į kitas Romos imperijos teritorijas bei Babiloniją. Tanajų tikslas buvo tiek išsaugoti tradicijas šiuo išskirtinių sukrėtimų laikotarpiu, per kurį žuvo nemaža dalis Tradicijos nešėjų, perorganizuoti religiją prie visiškai naujų sąlygų. Jų pastangų rezultatas buvo Mišnos kaip sakinės Tradicijos branduolio komplektavimas. III-VI a. tanajus pakeitė amorajai, kurių pagrindinis uždavinys buvo aiškinti, komentuoti Mišną. Vieni amorajai veikė Izraelio žemėje, kiti – Babilonijoje. Tiek vieniems tiek kitiems svarbiausia buvo rasti būdus suformuoti tokį judėjišką gyvenimo būdą, kuris būtų tinkamas ne tik Izraelio žemėje, bet ir diasporoje gyvenantiems judėjams, adaptuojantis prie skirtingų kultūrų. Jų veiklos rezultatas buvo Gemaros kaip Mišnos komplektavimas, kuri pasirodė kaip dvi Gemaros – Jeruzalės (Palestinos) ir Babilono. Gemarai sinonimiškas terminas Talmudas, nors dažnai vartojamas kaip terminas, nusakantis ne tik Gemarą, bet ir Mišną. Tokiu būdu VI a. pabaigoje atsirado du

Talmudai – Jeruzalės (Palestinos) ir Babilono. VII a. religiniai lyderiai vadinami seborajais. Didžiausios jų pastangos buvo studijuoti Talmudą kaip jau užbaigtą Sakytinės tradicijos pagrindą, ir jo mokyti platesnes žydų bendruomenes, pirmiausia Babilonijoje, kur Talmudas ir buvo užbaigtas. VIII-XI a. buvo laikotarpis, kad Talmudo studijavimo centras buvo Babilonija, o pagrindiniai autoritetai Gaonai („Iškilieji“, „Genijai“). Tai buvo to meto Babilonijos žydų kultūrinis elitas, puikiai susipažinęs ne tik su judėjiška, bet ir persiška kultūra, jie organizuodavo Babilonijos judėjų religinių lyderių mokyklas, kurios rinkdavosi laisvais nuo darbų mėnesiais studijuoti Talmudo, patys užsiėmė filosofija, mokslais, buvo ir aukščiausi politiniai Babilonijos žydų bendruomenių vadovai. Nepripažinusieji Talmudo, t.y. rabiniškosios sakytinės Tradicijos žydai imti vadinti karaitais (karaimais). Su islamo veržimusi į Europą Babilonijos judėjų Talmudo autoritetai ėmė skliti ir ten, steigdami mokyklas (beit-midrašus, ješivas). XII a. ėmė kilti Talmudo studijų centrai pirmiausia islamiškoje Ispanijoje (kas padėjo pagrindus susiformavimui sefardinės („ispaniškosios“) žydų kultūros, tada ir krikščioniškoje Europoje – daugiausia germanų kraštuose (kas padėjo pagrindus susiformavimui aškenaziškosios („germaniškos“) žydų kultūros. Pirmieji, padėjusieji pagrindus šioms kultūroms autoritetai, rabiai, vadinami rišonim („pirmaisiais“), o vėlesnieji, jų tradicijų tęsėjai ir plėtotojai skirtinguose sefardų (islamiškuose kraštuose) ir aškenazių (krikščioniškos Europos kraštuose, tarp jų ir Lenkijoje bei LDK) arealuose XVI-XIX a. – acharonim („vėlesnieji“).

Tanajai (Tana'im). Viena vertus tai tiesiog mokovas, atmintinai persakydavęs **baraitus**, tai yra anksčiau gyvenusių išminčių pasakymus tais ar kitais klausimais. *Tanajų* institucija mokymosi, Žodinio įstatymo perdavimo procese buvo be galo svarbi. Tai buvo specialiai tam ruošiami žmonės, kurie atmintinai buvo mokomis ankstesnių mokytojų pasisakymų, nuomonių, kalbų įstatymų klausimais. Surinktos *Tanajų* žinios su laiku tapo tuo tekstu, kuris vadinamas **Mišna** (~ 70-260 m.e.m.). Kita vertus *Tanajai* – tai patys tie išminčiai, kurie mokė sakytinės Toros. Žodis *tanna* kilęs nuo aramėjiško veiksmazodžio *teni* (*tena*) kuris reiškia mokyti. Gemaroje šis terminas vartojamas, kad būtų atskirti Mišnos ir Baraitų autoritetai nuo vėlesnių mokytojų. Tačiau ne visi sakytinės Toros išminčiai laikomi *tanajais*. Faktiškai jų epocha prasideda su Hillelio ir Šamajaus mokiniais, nes Hillelis ir Šamajus priskiriami prie paskutinių žiugotų, ir baigiasi Mišnos redaktoriaus Jehuda ha-Nasi karta. *Beit Midraš'uose* besiaiškinant Tanajų perduotas žinias, kitaip sakant *Mišnų*, gimė komentarai, kurie buvo renkami ir sudarė taip vadinamą **Gemara** (aramėjiškai „pamokymas“). Tai po-tanaiškosios išminčių

kartos - **Amorajų** - diskusijos. Gemara yra pati didžiausia Talmudo dalis, kuri kartais tapatinama su Talmudu apskritai.

Tanajų pasisakymus Rabbis Jehuda ha-Nasi sudėjo į *Mišną*, o *baraitai* ir toseftot *Talmude* liko tokie tų Tanajų pasakymai, kurie nebuvo įtraukti į *Mišną*. Jie buvo Amorajų (aiškintojų) cituotos diskusijose, užfiksuotose Talmude (~260-450 m.e.m.).

Per du pirmus m.e. šimtmečius dėl visų katastrofų, ištikusių žydų tautą, Toros studijavimas susilpnėjo, Tanajų perduodamas mokymas tapo vis mažiau prieinamas ir suprantamas, todėl liko daugiau kaip sentencijos, pasisakymai, išlikę atmintyje. Tai leido atskirti išminčių kartą (**Amorajus**), kurie ėmė sudarinėti *Gemara*. *Gemara* rašyta aramėjiškai.

Rekomenduojama literatūra:

Blenkinsopp, Joseph. A Jewish sect of the Persian Period // *Catholic Biblical Quarterly*, Jan90, Vol. 52, Issue 1

Flusser, David. *The Spiritual History of the Dead Sea Sect*. Jerusalem, 1989.

Jacobs, Louis. *Structure and form in the Babylonian Talmud*. Cambridge, 1991.

Neusner Jacob. *There We Sat Down: Talmudic Judaism in the Making*. Abingdon Press, 1972.

Schams, Christine. *Jewish Scribes in the Second Temple Period*. – *Journal for the Study of the Old Testament*. Supplement Series 291, 1998.

Гафни, И. *Евреи Вавилонии в Талмудическую эпоху*. Гешарим: Иерусалим 5763 / Мосты культуры: Москва 2003.

Шиффман Лоуренс. *От текста к традиции. История Иудаизма в эпоху Второго Храма и период Мишны и Талмуда*. Мосты культуры: Москва 2000 / Gesharim: Jerusalem 5760.

Штейнзалц, Адин. *Введение в Талмуд*. – 1993, Израильский институт талмудических публикаций, Институт изучения иудаизма в России.

Literatūriniai žanrai (midrašai, agada, halakha). Toros interpretacijos ir egzegezės metodai.

Tikslas ir uždaviniai: aptarti pagrindinius Sakytinės tradicijos literatūrinius žanrus, Toros interpretacijos ir egzegezės metodus.

Trumpas turinys: Rabiniškosios Toros interpretacijos išsiplėtojo kaip trys pagrindiniai žanrai: midrašai, agada ir halakha. Midrašai – Biblijos tekstų interpretacijos, aiškinimai, siekiant suprasti tekstus, eilutes, žodžius. Išminčiai, rabiai (daugiausia tanajai) I-II m.e.a. suformulavo visą eilę hermeneutinių taisyklių, dalis kurių buvo pasitelkta midrašų kūrimui. Kaip tekstai jie buvo kuriami iki kokio VIII-IX a.. Viena jų dalis randama Talmude, kita – didžioji – kaip atskiri rinkiniai, platinami kaip atskiros Tanakho knygos, kur beveik kiekvieną eilutę lydi midrašiniai aiškinimai. Agada – trumpi pasakojimai, dažnai turintys pamokomą, dvasinę prasmę, kartais anekdotai iš įvairių išminčių gyvenimo, palyginimai, ir kt. Halakha – teisinio turinio tekstai, kuriuose, naudojant atitinkamas hermeneutines taisykles, pateiktos Įstatymo (Toros) interpretacijos, kurių pagrindu formuluojamos įvairios teisinės nuostatos, išvados. Patys midrašai taip pat gali būti agada ir halakha pobūdžio, priklausomai nuo to, koks jų tikslas. Skiriamos dvi pagrindinės hermeneutinės mokyklos – rabio Išmaelio ir rabio Akivos (abu I m.e.a. pb. – II a. pr.), kurių pagrindiniai bruožai nusakomi taip: rabio Išmaelio mokykla prisilaikė nuostatos, kad Tora parašyta žmonių kalba, todėl Torą reikia aiškinti atsižvelgiant į gramatiką, sintaksę, kurie neturi savarankiškos reikšmės, bet yra pagalbinės priemonės minčiai suformuluoti. Rabio Akivos mokykla prisilaikė nuostatos, kad Toros kalba – dieviška kalba, ir todėl net ir gramatiniai, sintaksės ženklai turi savarankišką prasmę, kurią interpretatorius turi atskleisti. Tanakho interpretacijos praktikos – išminčių diskusijos beit-midrašuose ir ješivose bei pamokslų sakymas sinagogose naudojo tas įvairias hermeneutines taisykles, tiek plėtodami sakytinę Tradiciją, kuri įgavo tekstinį pavidalą Talmude, tiek ir viešojoje erdvėje, darant ją prieinamą platiesiems žydų bendruomenių sluoksniams.

Biblijos aiškinimo praktika vėliausiai prasidėjo helenistiniu laikotarpiu, nors midrašų galima rasti ir pačioje Biblijoje, kur viena Biblijos vieta paaiškinama ar pakomentuojama kitoje vietoje. Plėtojant aiškinimų meną buvo formuluojami ir atitinkami hermeneutiniai metodai, kurių vieni labiau tiko

halakhai išvesti (midrašuose, sutinkamuose halakhos svarstymuose), kiti – dvasinei prasmei atskleisti (midrašuose, kurie randami agadose). Todėl skiriami agadiniai midrašai ir halakhiniai midrašai. Savus metodus turėjo Negyvosios jūros (Kumrano) bendruomenė. Rabiniškajame judaizme midrašai buvo imti kompiliuoti į atskirus rinkinius. Tikėtina, kad ankstyviausias midrašas, užrašytas kaip literatūrinis tekstas buvo *Haggada šel Pesach*. Kiti midrašai buvo sukompiliuoti kaip atskirų Biblijos knygų midrašai. Ankstyviausi agadiniai midrašai, ko gero sukompiliuoti ir redaguoti Izraelio žemėje apie V-VI a., yra *Berešit Rabba* (Didysis komentaras Pradžios knygai), *Vayikra Rabba* (Didysis komentaras Kunigų knygai), *Ester Rabba I* (I Didysis komentaras Esteros knygai), *Rut Rabba* (Didysis komentaras Rutos knygai), *Eicha Rabba* (Didysis komentaras Raudų knygai), *Šir ha-Širim Rabba* (Didysis komentaras Giesmių giesmės knygai), *Pesikta de Rav-Khana*. Jie skirstomi į homiletinius (kuriuose sudėti homiletiniai kai kurių biblijų tekstų, skaitytų per šabus ir šventes, aiškinimai) ir egzegetinius midrašus (kur komentuojama visa atitinkama Biblijos knyga). Vėlesni midrašai - *Šmot Rabba* (Didysis komentaras Išėjimo knygai); *Bamidbar Rabba* (Didysis komentaras Skaičių knygai); *Devarim Rabba* (Didysis komentaras Pakartoto įstatymo kn.), *Midraš Kohelet* (Koheleto knygos midrašas). Prie halakhinių midrašų priskirtini *Mekhilta* (aram. Matas, Išėjimo knygai, priskirta R. Išmaelio mokykai), *Sifra* (aram. Knyga, Kunigų knygos midrašas), *Sifrei* (aram. Knygos, Skaičių knygos ir Pakartoto Įstatymo knygos midrašai). Dar žinomi tokie midrašai: *Pirke de Rabbi Eliezer* (aram. Rabio Eliezerio skyriai), *Tanchuma* (Rabiui Tanhuma priskirtas midrašas), *Midraš Šmuel* (Midrašas Samuelio knygai), *Midraš Tehillim* (Psalmių midrašas), *Midraš Mišle* (Patarlių knygos midrašas), *Jalkut Šimoni* (Rabio Šimono antologija).

Prie rabiniškos hermeneutikos priskirtina ir dar viena kūrybinė veikla – mistinės Toros interpretacijos, kurių pagrindu susiformavo įvairios žydų mistikos kryptys ir tekstai, kurių pagrindiniu laikomas Zoharas, galutinį pavidalą įgijęs XIV a.

XX a. literatūros teorijos analizavo rabinišką hermeneutiką ir plačiai diskutavo apie ją, vieniems teoretikams ją vertinant gana kritiškai iš modernių hermeneutinių perspektyvų, kitiems – tokiems kaip Haroldas Bloomas – ją pasitelkiant kaip alternatyvią hermeneutiką modernioms hermeneutikoms, kaip modelį post-modernioms hermeneutikoms, kurios atmeta teksto kaip kalbėjimo apie kažką, kas yra už teksto, paradigmą, pabrėžia skaitytojo vaidmenį teksto perskaityme, įgalinant jo perkūrimą.

Rekomenduojama literatūra:

Bloom, Harold. *A map of misreading*. Oxford University Press, 1980.

Brewer, D. I. *Techniques and Assumptions in Jewish Exegesis before 70 CE*. - J. C. B. Mohr (Paul Siebeck) Tuebingen, 1992.

Faur, José. *Golden Doves with silver dots. Semiotics and Textuality in Rabbinic Tradition*. Indiana Univ. Press: Bloomington, 1986.

Halivni, David Weiss. *Midrash, Mishnah, and Gemara. The Jewish Predilection for Justified Law*. - Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts and London, England, 1986

Halivni, David Weiss. *Peshat and Derash. Plain and Applied Meaning in Rabbinic Exegesis*. - New York, Oxford, 1991.

Kasher, Rimón. *The Interpretation of Scripture in Rabbinic Literature*// *MIKRA*, V.5, Ch 15, pp 547-594.

Simon, Uriel. The religious significance of the Peshat // *Tradition*, Nr. 23 (2), Winter 1988.

Urbach, Ephraim E. *The Sages. Their concepts and beliefs*. At the Magnes Press, the Hebrew University, Jerusalem. First ed. 1975, second enlarged 1979. Reprinted 1987

Visotzky, Burton L. *Fathers of the World. Essays in Rabbinic and Patristic Literatures*, - J.C.B. Mohr (Paul Siebeck) Tuebingen, 1995.

Ковельман, А. *Милетская история о Брурье* // Вестник Еврейского Университета, № 1(19), 8-23.

Шинан, Авиغدор, *Мир Аггадической литературы*. Библиотека – Алия, 1990.

Halakhos samprata

Tikslas: pateikti Halakhos apibrėžimus, jos sampratą ir vietą rabiniškame judaizme, parodyti šios sampratos skirtumus nuo stereotipinės krikščionybėje įsivyravusios judėjiško Įstatymo sampratos, Halakhos šaltiniai.

Uždaviniai: Halakhos sampratos aptarimas. Pagrindiniai terminai (micva, huk, din, mišpat, edot, takkana, ir kt.). Halakha kaip nevienalytis, nesustingdytas, nenormatyvinis (stereotipine modernios vakarietiškos teisės prasme) rabiniško judaizmo pagrindas ir šerdis. Kaip gyva ir nuolat atsinaujinanti tradicija. Pristatyti Halakhos šaltinius ir istoriją, Halakhos priėmimo taisykles.

Trumpas turinys: Halakha (nuo hebr. *halākh* – eiti) – visa žydų teisinė tradicija iki Izraelio valstybės susiformavimo, ir religinė teisė XX a. antroje pusėje-XXI a., susiformavus sekuliariai Izraelio valstybės teisei sistemai. Halakha – žydų kultūros šerdis. Skirtingai nuo įsigalėjusio stereotipo apie Judaizmą kaip Įstatymo religiją, kur Įstatymas suvokiamas kaip nekintanti, sustabarėjusi, normatyvinė viešąji ir privatųjį gyvenimą reguliuojanti sistema, Halakha yra nuolat kintanti. Tačiau ta prasme, kad Halachos autoritetai, nuolat studijuodami Halachos šaltinius (pirmiausia Talmudą, o tada ir vėlesnius kodeksus, sudarinėtus rišonim ir acharonim, remiantis Talmudu ir egzistuojančiomis gyvomis tradicijomis), ją plėtoja, priklausomai nuo vietos ir laiko aplinkybių, kultūrinių ir socialinių ypatumų to krašto, kuriame gyvena konkrečios žydų bendruomenės.

Apima religinės praktikos, tarpasmeninių, šeimos, social., polit. santykių sritis. Terminas reiškia tiek atskirą teisinę nuostatą, tiek ir teisinę judaizmo sistemą apskritai. Pagal bendrą tradicinę rabiniško judaizmo nuostatą prisilaikoma įsitikinimo, kad visa Halakha, išskyrus kai kuriuos vėlesnius paaiškinimus, pritaikymus, naujoves, buvo duota Mozei ant Sinajaus kalno kaip dvi Toros: Rašytinė (joje tradiciškai priskaičiuojama 613 įsakų, priesakų ir nuostatų) ir Sakytinė Tora (pirmosios aiškinimas, naudojant įvairius teksto aiškinimo metodus). Moksliniu požiūriu pastaroji apima šimtmečiais plėtotą Halachą, kuri rašytinę formą pirmiausia įgavo tokiuose klasikiniuose rabiniško judaizmo knygose ir tekstuose kaip Talmudas, Tosefta, kurie vėliau savo ruožtu buvo aiškinami, komentuojami, pritaikomi prie vietinių sąlygų, taip pat įvairiuose rabiniškuose kodeksuose, responsuose. Halachą sudaro minėti 613 Toros nuostatų, įsakų ir įstatymų, *gezeira* (įstatymai, nuostatos, priimti rabinų, kad jų besilaikydamas žmogus būtų apsaugotas nuo netyčinio Toros įstatymo pažeidimo), *takkana* (įstatymai, nuostatos, kurias rabinai priėmė, neišvesdami jų iš Toros, ir šie įstatymai, nuostatos gana skirtingos įvairių šalių ir kultūrų žydų bendruomenėse), *minhag* (papročiai, atsiradę dėl vienokių ar kitokių priežasčių, ir laikui bėgant tapę įpareigojančia religine praktika).

Halachos raida: ankstyvasis I-pis (II Šventyklos laikotarpis iki I m. e. a. pradžios: Mozės Penkiaknygės ir kitų Biblijos knygų užrašymo, redakcijų ir aiškinimų laikotarpis, kada Rašto aiškintojai, įvairioms mokykloms priklausantys išminčiai, ėmė naudoti įvairius metodus, siekdami Mozės Penkiaknygę kaip pagrindinį Įstatymo šaltinį pritaikyti konkrečioms sąlygoms; kita vertus halachos šaltiniu tampa ir papročiai bei ankstyvuoju I-piu halachos raidai daugiausia įtakos turėjo sinedriono išminčiai), tanajų I-pis (~1–220; nustatytos taisyklės buvo klasifikuojamos, kuriami nauji Toros aiškinimo metodai; svarbiausi autoritetai – išminčiai (tanajai), iš kurių halachinių diskusijų, sprendimų buvo sudaryta

Mišna), amorajų 1-pis (~220–470; parengta paskutinė Mišnos redakcija, iš šio laikotarpio išminčių (amorajų) halachinių ir diskusijų, Mišnos komentarų bei agada žanro pasakojimų sudaryta Gemara), gaonų 1-pis (650–1040; svarbiausia šiuo laikotarpiu – Talmudo kaip pagrindinio halachos šaltinio studijų plėtojimas), rabinistinis 1-pis (nuo ~1040). Šiuo laikotarpiu halachą plėtojo tiek sefardų, tiek ir aškenazių rabinai, atsižvelgdami į konkrečius savo bendruomenių poreikius ir problemas. Svarbus įvykis - Rabio Šlomo ben Icchako (Raši) (1040-1105) iš Provanso Talmudo komentarai, laikomi labiausiai autoritetingais iki šių dienų, bei vėlesni jo papildymai *Tosafot*.

Halachos kodifikacija: Icchako ben Jacobo Alfasi (1013–1103) kodekse *Sefer ha-Halakhot* siekė palengvinti Talmudo studijavimą, ištraukdamas iš jo halachinę medžiagą ir pateikdamas komentarus. Mozė Maimonidas (1135-1204), vienas žymiausių halachistų, žydų filosofų, parašė nemaža halachą liečiančių tekstų, tačiau labiausiai žinomas *Mišne Tora*, Mišnos komentaras. Ašeras ben Jehielis (1250–1327) laikomas vienu didžiausių halachos autoritetų, užbaigusių Vokietijos ir Prancūzijos kodifikatorių darbą, prie kurio prijungė ir ispanišką halachos tradiciją, kritiškai vertino kai kuriuos ankstesnių autoritetų sprendimus. Jo sūnus Jokūbas (1270?-1340) kodekse *Arba 'a Turim* naujai suskirstė halachos tematiką į 4 skyrius (I *Oreh Chajim* skirtas palaiminimams, maldai, šabui, šventėms ir pasninkams; II *Jore De'ah* skirtas ritualinėms nuostatoms; III, *Even ha-Ezer* skirtas nuostatoms, liečiančioms moteris, santuoką, skyrybas, ir su tai susijusius dalykus; IV, *Hošen Mišpat* - apie civilinę teisę ir tarpasmeninius santykius). XVII amžiuje kaip vienas iš autoritetingiausių Naujųjų laikų kodeksų buvo pripažintas Josefo ben Efraimo Karo (1488–1575) kodeksas *Šulchan Aruch* (1565), savo forma artimas *Arba 'a Turim*, papildytas žymaus Lenkijos rabino Mozės ben Izraelio Isserleso (žinomo kaip Rema, 1530–1572) komentarais, kuriame autorius, skirtingai nuo Maimonido, pateikia keletą skirtingų nuomonių įvairiais halahiniais klausimais. Šis kodeksas toliau buvo įvairių rabinų autoritetų komentuojamas ir pildomas, toliau plėtojant Halachą.

Tanajiško ir amorajų laikotarpį halachos priėmimo taisyklės: Kuo ankstesnės kartos išminčius, tuo autoritetingesnis, nes turėjo pilnesnį žinojimą. Tačiau keletas klausimų galėjo ankstesniais laikais nebūti aktualūs, todėl galėjo nepalikti kokių nors bendrų halachinių principų, pritaikomų konkrečiais atvejais. Todėl išvedant praktinę halachą tiek Gemara tiek potalmudiniai komentarai vadovaujasi taisykle “halacha pagal paskutiniųjų nuomonę” (אין אדם מביט לאחור). Bet esminių, grindžiančių principų, atžvilgiu vadovaujamosi nuomone tų, kurie “arčiau” Sinajaus kalno. Ši taisyklė turi keletą išimčių. Yra keletas išminčių, kurių nuomonių bevelijama prisilaikyti kaip halachos ne

visada, bet tik kai kuriais atvejais, arba atvirkščiai, visada, išskyrus keletą kartų, arba kai nesutampa nkokių nors išminčių nuomonės, vienais atvejais prisilaikoma vieno iš jų, kitais – kito. Pavyzdžiui, Rabio Johanano ir Reiš Lakiš kontroversijoje halakha yra pagal rabį Johananą išskyrus tris atvejus. Kontroversijoje tarp vieno rabio ir daugumos, halakha pagal daugumą. Dispute tarp rabio Meiro ir rabio Jehudos, halakha – pagal rabį Jehudą, diskusijoje tarp Rabos ir Ravo Josefo halakha pagal rabą, išskyrus tris atvejus, tarp Abaye ir Ravo – pagal ravą, išskyrus šešis atvejus Kartose prieš Abaye ir Ravo, diskusijose tarp mokytojo ir mokinio halakha pagal mokytoją, o kartose po jų – pagal mokinį. Ir kai mišna pateikiama be ištarmės autoriaus vardo, t.y. yra STAM MIŠNA, jos vistiek prisilaikoma. Vėlesnių kartų išminčiai Hillelio mokyklos teiginius ėmė laikyti autoritetingesniais už Šamajaus mokyklos teiginius. Tačiau apie Hillelio mokyklą pasakyta: „Jeigu du teiginiai, vienas ir kitas, yra gyvojo Dievo žodžiai, kodėl Hillelio mokiniai nusipelnė, kad Įstatymas būtų pagal jų nuomonę? Kadangi juos buvo lengva suprasti ir pilni nusižeminimo. Jie mokė ir Šammajaus mokyklos tezių kaip ir savo. Dar daugiau, jie mokė Šammajaus mokyklos tezes prieš mokydami savas“. (*Eruvin* 13b). J. Sukkot 2,8,53a dar prideda: „Dar daugiau, jeigu jie manė, kad Šammajaus mokykla teisi, jie mielai nusileisdavo“.

Išminčiaus pasisakymai ginčytini tik tada, kai jie aiškiai prieštarauja analogiškiems ankstesnių išminčių pasisakymams arba net ir to paties išminčiaus pasisakymui.

Sąvokos

Mišpat ivri (paž. hebrajiška teisė, vartojama „žydų teisės“ reikšme, *corpus juris*)¹.

*Mišpat*²:

¹ Pažodžiui, hebrajų Įstatymas, į anglų kalbą dažniausiai verčiamas kaip žydų teisė, tačiau šis vertimas šiek tiek klaidinantis, nes šiandien šis terminas vartojamas kalbant ne tiek bendrai apie žydų, kad ir kur ir kada jie gyventų, teisę, bet apie Izraelio valstybėje egzistuojančią teisinę sistemą). Tradiciškai išsireiškimas reiškė rinkinį, sistemą įstatymų, lietusių tarpžmogiškus santykius ir santykius tarp Dievo ir žmogaus (*ius divinum*). Šiandien bendriausia prasme vartojamas kaip terminas, apimantis tik tarpžmogiškus santykius (*ius humanum*). Priežastis, kodėl nėra tradicinio vieno visiems priimtino termino, kuris liestų tik žmogaus santykius su žmonėmis, ta, kad tiek įstatymai, reguliuojantys santykius tarp žmonių, tiek ir įstatymai, reguliuojantys santykius su Dievu, semiami iš to paties šaltinio, turinčio dieviškos teisės statusą, t.y. Sakytinės ir Rašytinės Toros, Įstatymo. Todėl ir „visoje halakhos sistemoje galioja tie patys principų ir taisyklių kūrimo, mąstymo ir išraiškos būdai“. Šiuolaikine prasme tas terminas imtas vartoti XX a. pradžioje, žydų tautinio atgimimo kontekste, kuris skatino troškimą grįžti prie žydų teisės, ir buvo ieškoma termino, kuris apimtų tuos Halakhos dalykus, kurie įtraukiami į kitas modernias teises sistemas. Šiandien terminas *mišpat Ivri*, apibrėžtas kaip teisės sistema, apimanti tarpžmogiškus santykius, yra bendrai priimtas ir vartojamas visose Izraelio teisinės praktikos srityse. *Knesseto* įstatymų leidyboje dar yra skiriamas terminas *din Tora* (Religinė žydų teisė); nors šis terminas nėra tikslus, atsižvelgiant į skirtumą tarp *de-oraita* ir *de-rabbanan*.

Šulhan Arukh skyriai *Even ha-Ezer* ir *Hošen Mišpat*, kai kurie įstatymai kitose dviejose knygos dalyse (*Orah Hajjim* ir *Jore De'a*)

² Kartais šis terminas neapsiriboja vien tik grynai socialiniais santykiais (civilinė ir kriminalinė teisė), bet numato ir kai kuriuos potvarkius, susijusius su religinėmis prievolėmis, pvz., šabo metai, šabas, derliaus pirmienų aukojimas, ir pan.

- a) teisinis sprendimas,
- b) įstatymų ir potvarkių sistema,
- c) įstatymų teisė,
- d) nusistovėjęs paprotys.

Din (dgs. *dinim*)³:

- a) *dinei mamonot* („turtiniai įstatymai“),
- b) *dinei nefašot* („įstatymai, liečiantys asmenis“).

Biblinis Įstatymas (Tora, Mozės Įstatymas) = Rašytinis Įstatymas (*Tora še-biktav*)

Sakytinio Įstatymo (*Tora šeb-alpe*) pirminio formavimosi laikotarpis (II Šventyklos laikotarpis)

Interpretacinės mokyklos

Negyvosios jūros Sadukiejai

Fariziejai

Rašto aiškintojai ir

(Kumrano)

Įstatymo mokytojai

bendruomenė (=?

esėnai)

Sakytinis Įstatymas (rabiniška tradicija)

Halakha (kaip literatūrinis žanras, kaip teisinių mąstymų, tyrinėjimų, studijų laukas).

Halakhot (normatyvūs ir ne-normatyvūs potvarkiai).

(„bein adam la-makom“, „bein adam le-havero“).

Rekomenduojama literatūra:

Šaltiniai:

Talmudas (galima pasinaudoti <http://www.come-and-hear.com>)

TARYAG. (Sources of the 613 commandments).

³ *dinei mamonot* iš dalies atitinka „civilinę teisę“, nors kai kuriais atžvilgiais platesnė, o kai kuriais – siauresnė. *dinei nefašot* įeina į baudžiamosios teisės sritį. Tačiau ir šis terminas apima dalį religinių/ritualinių prievolių ir draudimų.

Tyrinėjimai:

Elon, Menachem. *Jewish Law. History, sources, principles*. Philadelphia, The Jewish Publication Society, 1994.

Hanina ben Menahem. *The Judicial Process and the Nature of Jewish Law // An Introduction to the History and Sources of Jewish Law*. Ed. by N. S. Hecht, B. S. Jackson, S. M. Passamaneck, D. Piattelli, A. M. Rabello. The Institute of Jewish Law, Boston University School of Law: Oxford University Press 1996.

Katz, Mordechai. *A guide to basic principles of Jewish Law and their applications in theory and in practice, Rothman Foundation Series*, Feldheim Publishers Ltd., 1981.

Twersky, Isadore. *Introduction to the Code of Maimonides (Moshneh Torah)*. Yale Judaica series; v. 22. New Haven: Yale University Press, 1980.

Žydai Lietuvoje. Istorija, kultūra, paveldas. Sud. L. Lempertienė, J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė, R. Paknio leidykla, 2009.

Mesijo samprata.

Tikslas: atskleisti judėjiškos Mesijo sampratos kompleksiskumą, istorinę sklaidą.

Uždaviniai: pateikti Mesijo sampratų kilmę ir istorinius kontekstus, kuriuose ji buvo skleidžiama, tų sampratų įvairovę.

Trumpas turinys: Mesijo samprata tampriai susijusi su TaNaKhe užrašytos senovės izraelitų ir judėjų istorijos interpretacijomis. II Šventyklos laikotarpiu, formuojantis Toros religijai įvairiais pavidalais, formavosi ir skirtingos eschatologinės istorijos interpretacijos tiek remiantis skirtingomis Išgelbėjimo, Atpirkimo teologinėmis vizijomis, kurias plėtojo pranašai, tiek ir istorinėmis šio laikotarpio realijomis (santykinis nusivylimas dėl to, kad po „Babilonijos tremties“, persų karaliui Kyruui išleidus dekretą apie leidimą įvairioms etninėms grupėms grįžti į savo ankstesnes žemes, judėjai turėjo teisę sukurti tik Judėjos provinciją Persijos imperijos sudėtyje, o ne atkurti karalystę, paskutinio iš TaNaKhe minimų karaliaus Dovydo dinastijos palikuonių, Zerubabelio, likimas liko nutylėtas, jam taip ir netapus karaliumi, helenizacijos procesai, Judėją užėmus Aleksandrui Makedoniečiui IV-me amžiuje, Makabiejų sukilimas ir karalystės sukūrimas II-me amžiuje ir viltis, kad dabar jau pavyks atkurti karalystę pagal Dovydo sukurtos Izraelio karalystės modelį, jos romėniška okupacija I-e amžiuje ir dar vienas vilčių žlugimas po sutriuškintų sukilimų 68-70 m.e.m. ir 134 m.e.m.). Skirtingose filosofinėse-

religinėse mokyklose buvo plėtojamos skirtingos Mesijo kaip Dievo pateptinio, turinčio išgelbėti/atpirkti Izraelį, vizijos, priklausomai nuo to, kokią kuri mokykla turėjo paties Izraelio viziją. Kiekviena grupė save laikė tikroju Izraeliu, teisingiausiai aiškinančiu Torą ir Pranašus, ir prisilaikančiu teisingiausio gyvenimo būdo. Tačiau visose jose Mesijas buvo aiškinamas ne kaip Dieviškasis Įsikūnijimas, o kaip išskirtinis asmuo ar tam tikra išskirtinė kolektyvinė asmenybė, kuri įgyvendins tai, kas, kaip buvo aiškinama, yra pažadėta pranašų raštuose. Tik atsiradusioje krikščionių grupėje, save lygiai taip pat įvardijusioje tikroju Izraeliu, atsirado mokymų, kad jų mokytojas Jėzus yra Mesijas, kuris yra ir Dievo sūnus tiesiogine, o ne perkeltine prasme, ir tai buvo vienas iš faktorių šiai mokyklai išsivystyti į naują religiją, skirtingą nuo Toros religijos. I-VI a. rabiniškuose ir išminčių tekstuose galima rasti įvairių mesianistinių midrašų, kuriuose galima išskirti kalbą apie du Mesijus – kenčiantį (Mashiah ben Josef, Mashiah ben Efrajim) ir karaliaujantį (Mashiah ben David), tačiau vėlesniuose rabiniškuose tekstuose kenčiantis Mesijas imamas nutylėti. Vėlesniais laikais rabiniškoje tradicijoje Mesijo laukiama kaip to, kuris užbaigs žydų gyvenimą tremtyje, t.y. be savo karalystės, be Šventyklos, sugrąžins išsibarsčiusius po pasaulį „Izraelio vaikus“ atgal į Pažadėtąją žemę, atstatys Šventyklą ir Karalystę. Kai kuriuose ankstyvuose tekstuose šis įvykis taip pat aiškinamas ir kaip viso pasaulio istorijai eschatologinis įvykis, kad žemėje įsiviešpataus taika, o kai kurių išminčių aiškinimu, ir socialinis teisingumas.

Rekomenduojama literatūra:

Lévinas, Emmanuel. *Difficile liberté*.

Messianism reconsidered, by Rosenthal, Gilbert S. // *Judaism*, Fall91, Vol. 40 Issue 4, p. 552, 17p.

Levey, Samson H. Akiba: Sage in search of the Messiah: a closer look // *Judaism*, Fall92, Vol. 41 Issue 4, p334, 12p.

Ravitzki, Aviezer. *Mesianism, Sionism, and Jewish religious Radicalism*. 1996, University Chicago Press.

Scholem, Gershom. *La mystique juive : les thèmes fondamentaux*. – Traduction de Maurice R. Hayoun. – Patrimoines. Judaïsme. Les éd. Du Serf. Paris, 1985.

Urbach, Ephraim E. *The Sages. Their concepts and beliefs*. At the Magnes Press, the Hebrew University, Jerusalem. First ed. 1975, second ednlarged 1979. Reprinted 1987.

Райнер, Э. *Иехошуа и Иешуа: От библейского повествования к региональному мифу. К вопросу о религиозном мировоззрении галилейских евреев* //Вестник Еврейского Университета. - 1 (19), Москва 1999/Иерусалим 5759, с. 202-252.

Mistinės žydų tradicijos.

Tikslas: Pateikti pagrindines žydų mistinės tradicijos istorijos gaires ir sąvokas.

Uždaviniai: Pateikti žydų mistinės tradicijos istorinės sklaidos gaires, supažindinti su pagrindinėmis atšakomis, jų šaltiniais.

Trumpas turinys: Mistinės žydų tradicijos savo pradžia siekia II Šventyklos laikotarpio literatūrą, kurioje buvo plėtojamos apokaliptinės ir eschatologinės vizijos, literatūrą, kurios kai kurie tekstai II a. buvo įtraukti į TaNaKho kanoną (pvz. Danieliaus knyga), nors didžioji dauguma liko apokrifinėmis knygomis (Jubiliejų knyga, Enocho knygos ir kt.). kai kurie tų tekstų ar išlikusios redakcijos buvo parašytos ir keliais amžiais vėliau, nors dėl jų datos dar tebevyksta mokslinės diskusijos. Šiuose tekstuose, ypač Enocho knygoje, aprašomos sielos kelionės dangumis, saugomais skirtingų hierarchinių laipsnių dangiškų būtybių, link Dievo sosto, ir su ta kelione susiję įvairūs regėjimai. Kai kurie sielų kelionių aprašymai randami ir Talmude bei kituose ankstyvuosiuose rabiniškuose tekstuose. Tačiau jau Mišnos laikotarpiu susiformuoja nuostata, labai apribojanti tokias patirtis, ir draudžianti tas privačias patirtis laikyti pagrindu galimiems halachiniams sprendimams, t.y. sprendimams, skirtiems žydų bendruomenėms, priimti, skirtingai nuo ankstyvųjų krikščionių, kurie, pvz., privačias apaštalo Pauliaus mistines patirtis priėmė kaip įgaliojančią visus krikščionis Evangeliją. Iki pat XII-XIII a. žydų mistiniai judėjimai sunkiai apčiuopiami. Žinomi tik keli tekstai, kurių parašymo laikas iki šiol nėra labai aiškus (pvz. Sefer Jecira, Sefer Bahir), bet šiuose tekstuose galima apčiuopti kai kurias vėliau plėtotas tradicijas. Bendrai kalbant iki pat vėlyvųjų viduramžių galima išskirti dvi pagrindines žydų mistikos atšakas – maase berešit ir maase merkava. Maase berešit – tradicija, kurioje buvo plėtojamos pasaulio kūrimo vizijos (pagrindinis tekstas mistinei meditacijai – Pradžios knygos 1 skyrius), o maase merkava – kelionių prie Dievo sosto vizijos (pagrindinis tekstas mistinei meditacijai – pranašo Ezekielio 1 skyrius). XIII-XIV a. Ispanijoje ir Vokietijoje kyla ištisi mistiniai sąjūdžiai, kurie padėjo pagrindą Kabalai. Ispanijos žydų mistikų sąjūdžio šedevras – mistiniai Toros aiškinimai žinomi kaip *Zohar* knygų komplektas, kuris ėmė sparčiai plisti Europoje nuo XV a... Su šia tradicija glaudžiai

susijusi rabio Icchako Lurijos, gyvenusio Palestinoje, veikla ir mokymai, jo mokiniams išplėtojus lurianišką Kabalą, kuri tapo dominuojanti Naujaisiais laikais. Vokietijoje XIV-XV a. vyko Chasidei Aškenaz (aškenazių chasidų) sąjūdis, plėtojęs savąsias mistines įžvalgas. Tuo pačiu laikotarpiu mistiniai judėjimai vyko ir islamiškuose kraštuose, kur pagrindinis žydų mistikos įkvėpimo šaltinis buvo sufijų mistika. XVII-XVIII amžiais, dėl Rytų Europoje kilusių naujų mesianistinių judėjimų, tokių kaip pasivadinusio mesijumi Šabtajaus Cvi ir vėliau, Lenkijoje, šabtajisto Franko, taip pat pasivadinusio mesijumi, kurie rėmėsi lurijaniškais kabalistiniais Mesijo aiškinimais, Europoje kilo didelė reakcija prieš Kabalą žydų autoritetų tarpe. Naujieji kabalistai XVIII a., tarp jų vienas žymiausių – Moše Chajim Luzzatto, buvo persekiojami, verčiami emigruoti, jų raštai deginami. Tik nedaugelis žydų bendruomenių ir jų lyderių, tarp kurių ir Vilniaus Gaonas, bandė reabilituoti kabalistus ir patys garsėjo kaip dideli Kabalos žinovai. XVIII a. Rytų Europoje kilęs chasidų sąjūdis iš dalies gali būti laikomas liaudišku kabalistinio misticizmo sąjūdžiu, nors chasidai naudojami ne vien kabalistine literatūra, bet ir Chasidei Aškenaz tekstais.

Rekomenduojama literatūra:

Šaltiniai:

Luzzatto, Moshe Hayim. *Principles of the Kabbalah*.

Rabbeinu Jonah from Gerona. *Shaarei Teshuva (The Gates of repentance)*.

The Early Kabbalah. – Ed. And introduced by Joseph Dan. Paulist Press. New York. Mahwah. Toronto, 1986.

The Wisdom of the Zohar. - An Anthology of Texts. Vol. I-III, arranged by Fischel Lachower and Isaiah Tishby. With extensive introduction and explanations by Isaiah Tishby. Translated from the Hebrew by David Goldstein. – The Littman Library of Jewish Civilization, 1949, 1961, 1989, 1991, 1994.

Tyrinėjimai:

Dan, Joseph. *Jewish mysticism and Jewish Ethics*. - University of Washington Press, 1986.

Scholem, Gershom. *La mystique juive : les thèmes fondamentaux*. – Traduction de Maurice R. Hayoun. – Patrimoines. Judaïsme. Les éd. Du Serf. Paris, 1985.

Scholem, Gershom. *Žydų mistika ir jos pagrindinės srovės*. Aidai: Vilnius, 2009.

Šiuolaikinės Judaizmo atšakos

Tikslas: aptarti Naujaisiais laikais atsiradusias skirtingas judaizmo atšakas (ortodoksinis, konservatyvusis, reformos, humanistinis, liberalusis, rekonstruktyvistinis), ortodoksinio judaizmo atskirai atšakas (chasidiškas, litvakiškas, modernus, sionistinis, ultra-ortodoksinis ir kt.), jų atsiradimo istorines realijas.

Uždaviniai: pateikti ir analizuoti tradicinio rabiniško judaizmo transformacijų Naujaisiais laikais istorines aplinkybes, tų transformacijų priežastis, naujųjų atšakų formavimosi istoriją bei pagrindinius jų bruožus.

Trumpas turinys: XVIII-XIX a. Europoje vykstant modernizacijos procesams, sąsajoje su kuriuo kilo ir žydų emancipacijos judėjimai, įgavę Haskalos (žydų Apšvietos) pavadinimą, yrant tradicinėms gyvenimo sanklodoms, išsirutuliojo skirtingi žydų atsakai į šiuos naujus iššūkius. Dalis žydų buvo pasiryžę iki galo ginti tradicinį gyvenimo būdą ir vertybes, ir buvo imti laikyti masoretiniais (ortodoksiniais), hareidi (ultra-ortodoksiniais), taip reaguodami į bandymus šiek tiek modernizuoti tradicinį gyvenimo būdą, jį reformuoti (estetizuojant, pvz., sinagogų liturgiją, įvedant vargonų muziką, modernizuojant drabužius, aktyviau įsitraukiant į Europos ar JAV bendrą kultūrinį gyvenimą, mokslą), t.y. į sąjūdį, kuris ilgainiui imtas vadinti Reformos judaizmu. JAV reformuotieji tapo konservatyviaisiais judėjais dėl prieštaravimo dar didesniajam judaizmo liberalizavimui, kuris XX a. pagimdė liberalųjį, humanistinį ir įvairius kitus judaizmus, dar labiau nutolusius nuo tradicinio rabiniško judaizmo tiek savo pažiūromis, tiek ir praktikomis. Ortodoksinis judaizmas taip pat nevienalytis. Prie jo XIX a. pabaigoje prisišliejo ir chasidiškieji judaizmai, kurių vienas, Chabad Liubavič, susiformavęs Baltarusijoje, ir kuris save laiko litvakišku chasidizmu, XX a. tapo dominuojančia pasaulyje ortodoksinė judaizmo atšaka. JAV žinoma moderniosios ortodoksijos atšaka, kurios vienas žymiausių XX a. lyderių buvo litvakiškos kilmės rabis Josefas Dovas Soloveitchikas. Moderniaisiais ortodoksais jie vadinami dėl gana palankaus požiūrio į neżydišką išsilavinimą, pvz., Vakarų filosofiją (pats Soloveitchikas XX a. pr. Vokietijoje studijavo neokantinę filosofiją), sekularius mokslus, istoriją. Izraelyje modernioji ortodoksija įgijo sionistinio judaizmo pavadinimą dėl sionistinės ideologinės istorijos ir politikos vizijos palaikymo, kurios nepalaiko kai kurios grupės ultra-ortodoksais

(hareidi) vadinamų žydų, prisilaikančių ypač konservatyvių pažiūrų į žydų tapatybę (kaip išskirtinai religinę, o ne tautinę modernia tautiškumo samprata), gyvenimo būdą ir politiką (laukiant, kol politinį gyvenimą atkurs Mesijas). Moderniosios (sionistinės) ortodoksijos atšakos prisilaiko didelė dauguma Izraelio intelektualinio elito, akademinės visuomenės. Jos ideologiniu „tėvu“ Izraelyje laikomas rabis Abrahamas Icchakas Kukas (Kook), kilęs iš Latvijos (taigi galėtų būti priskiriamas prie litvakų). Jie (turint omenyje vyrus) rengiasi visiškai paprastai: kostiumas, o jei karšta, tai tik kostiuminės kelnės, paprasti (dažnai balti) marškinėliai ir *kipa* (dar vadinama ir *jarmulka, jarmulke*), t.t. nedidele lėkštelės pavidalo kepurėlė ant pakaušio, kuri dažniausiai būna nunerta vašeliu, ne vientisos spalvos, o su kokiais nors raštais. Mėgstamas mėlynos ir baltos spalvos derinys. Šiaip litvakiškos ortodoksijos tradicijos prisilaikantieji (vyrai) Izraelyje vaikščioja tiesiog tvarkingais tamsiais kostiumais, baltais marškiniais ir skrybėlėmis. Ši apsirengimo tradicija atsirado Lietuvoje XX a. pirmoje pusėje, kai ješivų Kaune studentai vadovų buvo paskatinti imti rengtis kaip ir kiti Lietuvos studentai, intelektualai. Lenkiškų tradicijų prisilaikančius ortodoksus galima atpažinti iš didelių, aukštų kailinių kepurėlių, kurias jie perėmė iš lenkų šlėktų.

Labiausiai šiuolaikinės ortodoksinio judaizmo atšakos skiriasi tarpusavyje santykio su sionizmu atžvilgiu. Aviezeris Ravitzkis (Aviezer Ravitzki. *Mesianism, Sionism, and Jewish religious Radicalism*. - 1996, University Chicago Press), iš Jeruzalės Hebrajų Universiteto teigia, kad XIX ir XX a. Sandūroje Europoje kilus sionistiniam sąjūdžiui, kuris prilygintinas XIX a. kilusiems kitiems nacionaliniams „tautų pavasario“ sąjūdžiams, kuris žydų atveju buvo tuo ypatingas, kad žydai buvo išsklaidyti po įvairias šalis ir neturėjo savos žemės, kurioje galėtų turėti savo valstybę, Chabad Liubavič rebė Šalomas Šnejersonas, kuris 1900 metais išleido ideologinį traktatą (*Or le-Ješarim* (*Šviesa teisiesiems*), ortodoksų lyderių laiškų prieš sionizmą rinkinyje), kuriame suformulavo tris pagrindinius argumentus, kuriuos vėliau perėmė ultra-ortodoksų anti-sionistai.

I. Pragmatinis (praktinis): nėra jokio šanso šiai idėjai realizuoti, visiškai nerealistiška prileisti, kad tarptautinė bendruomenė leistų žydams įsikurti *Erec Jisrael*; bet dar daugiau - visiškai priešinga žydų *tchuna* (charakteriui, būdai), kad jie vėl užsiimtų žemės ūkiu, pasaulietiniais (valstybiniais) reikalais, taptų politiniu vienetu.

II. Ideologinis (halachinis): sionistai bando sekuliarizuoti, "normalizuoti" žydų tautą, t.y. padaryti normalia. Bet pati žydų tautos prigimtis yra būti unikalia tauta, "ne-normalia"... Sionistinė ideologija - savižudybė žydų tautai, kuri savo tapatybę išsaugo kaip tik ne-normaliose tremties sąlygose.

III. Teologinis: net jeigu sionizmas būtų realistinis ir jiems pasisektų, ir net jeigu sionistai būtų visiškai pasišventę Dievui ir Torai (*šlemim im HaŠem ve-Torato*) - vistiek negalima jais sekti, nes bet koks bandymas atpirkti tautą savo žmogiškom pastangom yra negalimas, tai anti-mesijiška.

1902 m kitas rabis - Rabis Icchakas Jakobas Reines įkūrė "Mizrachi" - religinį sionizmo judėjimą. Jis buvo ortodoksas. Jo sekėjai pabandė suformuluoti atsakymus į šiuos argumentus:

I. Realistiška.

II. Taip, mes norim visa tai padaryti, bet pozityvu siekti išgelbėti žydų tautą nuo persekiojimų. Tai valstybė, bet joje tu gali būti visiškai ortodoksas... Tik paprasčiausiai gerbi žydų valstybės įstatymus taip kaip gerbi bet kurios kitos valstybės tvarką.

III. Sionizmas nėra pastanga atpirkti žydų tautą, religine prasme, bet pagerinti žydų situaciją, padėti istorijoje: politiškai, agrikultūriškai, fiziškai, sugrąžinti garbę, orumą, prieš antisemitizmą. Mes ir toliau lauksime, kol ateis Mesijas ir atpirks mus religine prasme, stebuklingai, bet istorijoje mes turime gerinti savo padėtį, taip kaip mes stengiamės dėl savo šeimos kurdami jai normalias gyvenimo sąlygas.

Žodžiu, tik atsiradęs religinis sionizmas bandė atskirti religinį (meta-istorinį) mesijanizmą nuo sionizmo. Ideologiškai tai galėjo veikti, bet praktiškai - ne. Reines suprato ir palaikė tą pačią viziją, kad Izraelis - unikalus, meta-istoriškas, bet net ir taip, jis yra istorijoje, jis negali apsieiti be žemiškų dalykų: mes turime vesti, dirbti pragyvenimui, turime valgyti pusryčius. Kodėl turėtume valgyti pusryčius kolektyviai?

Faktiškai sunku buvo įgyvendinti tą skirtumą praktiškai. Sionizmas kalba apie visų žydų surinkimą jų žemėje. Mesianizmas - apie tremtinių surinkimą. Sionizmas kalba apie politinę nepriklausomybę. O Talmude parašyta, kad pagrindinis skirtumas tarp šių laikų ir mesijinių - kad dabar mes esam pajungti tautų jungui, o tada būsime išlaisvinti. Sionizmas kalba apie žemės derlingumą. O Talmude parašyta, kad tada, kai kalnų medžiai vėl duos vaisių Izraelio tautai, - tai bus Mesijo atėjimo ženklas. Taigi, abu žaidžia futbolą tame pačiame lauke. Tačiau ar pagal tas pačias taisykles? Pagal sionistus - tai vyks natūraliu būdu, žmogaus pastangomis. Pagal mesijanizmą - stebuklingu, Dievo pastangomis. Sionizmas - palengva, žingsnis po žingsnio. Mesijanizmas - staiga.

Patys radikaliausi ortodoksų „priešiški“ sparnai sionizmo atžvilgiu yra koalicija *Naturei karta* ("Karalienės sargybiniai", t.y. „ultra-ultra-ultra“ ortodoksai - *Satmar* chasidai, vengriškoji ortodoksija). Pagal juos sionizmas yra teologinė nuodėmė, antimesianizmas. Jų priešininkai - *Mirkat ha-Rav* ješiva Jeruzalėje, radikalus religinio sionizmo sparnas, t.y. tie, kurie kūrė religines stovyklas izraelitų

užimtose Palestinos teritorijose, tie, kurie kaip pionieriai bando įsikurti tose teritorijose, kuriose, matyt, ir tegali eiti kurtis tik religinių idėjų persiėmę radikalai.

Yra du nuosaikesni kampai: „Ultra“ ortodoksai aplamai (*Agudat Israel* koalicija) – o iš kitos pusės - religinis sionizmas.

Ultra-ultra ortodoksai teigia, kad mes – išskirtinė tauta, meta-istorinė, meta-politinė. Kitos tautos kuria istoriją, jos turi politiką, jos kariauja, užkariauja, žudo vieni kitus. Mes gi atsakingi už dvasinį pasaulį, už metasitorinį pasaulį. Tas, kas užsimanys mus "normalizuoti", - nužudys mus. Ne fizinis, bet dvasinis pasaulis įtakoja, lemia fizinį pasaulį. Todėl atpirkimas ateis kaip dvasinio, o ne fizinio veikimo pasekmė. Ir kai sionistai siekia fizinio veikimo, jie griaua pačią žydų tautos prigimtį. Po Bar Kochbos sukilimo prieš Romos imperijos valdžią (134-135 m.), kai daugybė žydų Judėjoje buvo išžudyta, o likę turėjo bėgti, rabinai, pagal vieną *agada* (anekdoto žanro trumpas vaizdelis, pasakojimas, kuriuo siekiama atskleisti „plika akimi“ nematomus Dievo ir žmogaus bei Izraelio tautos santykius, sąryšius, dėsnius), pasakė, kad Dievas pareikalavo iš žydų tautos padaryti tik tris įžadus: 1) jokiū būdu nemaištauti prieš pasaulio tautas; 2) neskubėti; 3) nekelti reikalavimų pasauliui, t.y. neiti į Erec Jisrael kolektyviai ir politiškai. Sionizmas jų manymu įsikūnija visų šitų trijų priesaikų sulaužymą: 1) tai sukilimas kitų tautų atžvilgiu; 2) tai bandymas atpirkti žydų tautą savo pačių rankomis; 3) einama politiškai, ideologiškai, kolektyviai ir militaristiškai į Erec Jisrael. Satmar rebės manymu, tai yra ir holokausto paaiškinimas. O holokaustas yra kolektyvinė bausmė už kolektyvinę nuodėmę. Nuo Bar Kochbos laikų nebuvo tokio kito kolektyvinio maišto prieš Dievą. Tai tas pats, kaip Babilono bokšto statymas - bandymas savo rankomis pasiekti dangų = gauti Mesiją. Paradoksas tas, kad pats Satmar rebe buvo sionistų išgelbėtas iš nacių rankų, ir kad jis prarado visą savo šeimą: savo žmoną ir vaikus nacių stovykloje. Tai buvo tas pats asmuo, kuris sakė neiti į Palestiną, neiti iš Vengrijos...

Iš kitos pusės buvo kitas ultra-ortodoksalus rabis, kuris prisijungė prie sionizmo. Tai minėtas rabis Kukas. Ankstesnis, senesnysis rabis Kukas sakė: sionizmas - tai ne žydų tautos išradimas, bet atsakymas į situaciją. Šis, Abraham Isaak Kook, šiandien Izraelyje laikomas bene didžiausiu XX amžiaus žydų mąstytoju (filosofu, teologu, politologu, pranašu), pranokstančiu ir Buberį, ir Leviną, ir Rosenzweigą. Pastarieji laikomi tiesiog filosofais, atskleidusiais judaizmo palikimo lobius Vakarų pasauliui, bet ne tiek reikšmingais patiems žydams, jų minties sklaidai. Ortodoksaliame žydų pasaulyje XX-me amžiuje reikšmingiausiais ir laikomi rabis Soloveičikas ir rabis Kukas.

Ortodoksinio judaizmo teologinės nuostatos

Ortodoksinis judaizmas laiko save peveldečiu ir tiesiogine tusa tų tradicinio judaizmo praktikų ir tikėjimų, kuriuos žydų tauta priėmė prie Sinajaus kalno, ir kurie nuo Mozės buvo perduodami iš kartos į kartą žodžiu ir raštu kaip dvi Toros (sakytinė (rabiniška tradicija, kurios pagrindinis šaltinis – Talmudas, baigtas sudaryti VI m.e.a. pabaigoje) ir rašytinė (Mozės Penkiaknygė)), išminčių bei mokytojų (rabinų) kodifikuojamos ir pritaikomos konkrečiai situacijai, konkrečioms bendruomenės gyvenimo sąlygoms, teisinės nuostatos (halakha). Tikima, kad abi Toros yra dieviškos kilmės ir laikomos Dievo žodžiu. Skirtingai nuo konservatorių ortodoksai tiki, kad nei sakytinė, nei rašytinė Tora neturi nieko, kas kiltų iš žmogiškos kūrybos, vaizduotės ar būtų lemta konkrečių istorinių žmogiškų aplinkybių ir sąlygų. Konkrečioje istorinėje situacijoje išminčiai, rabinai tik „ištraukia“ iš jau duotos Toros tai, kas tiktų toms sąlygoms, tik interpretuoja ją. Sakytinė Tora laikoma tiesiog Rašytinės Toros interpretacija, aiškinimu, pritaikymu konkrečioms istorinėms aplinkybėms. Pirminiai po pranašų epochos gyvenusių išminčių (*tanajų*) aiškinimai sudėti į Mišną (baigta sudaryti II m.e.a. pabaigoje), šios komentarai, III-VI a. išminčių (*amorajų*) diskusijos joje iškeltų halachinių problemų atžvilgiu, sudėti į Gemarą (VI a. pabaigoje), ir abu kartu Mišna ir Gemara sudaro Talmudą. Viduramžių Sakytinės Toros (ar Įstatymo) interpretatoriai vadinami *rišonim*, o vėliau šis Įstatymas buvo kodifikuojamas. Pagrindiniai kodifikatoriai buvo Maimonidas (*Mišne Tora*), Josefas Karo (*Šulchan Arukh*), Moše Isserles papildymai Josefo Karo *Šulchan Aruch*‘ui.

Ortodoksiniam judaizme priimta manyti, kad bandymai leisti sau pasirinkti, kurių įstatymų laikytis, o kurių ne, yra panašu į ištvirkimą, kai vyras leidžia sau, skatinamam savo paties geismų ir malonumų troškimo, rinktis tą ar kitą moterį, kol nusibosta. Besąlygiškas įstatymų laikymasis apvalo ir apipjausto širdį, nes pastato Dievą ir Jo valią (o ne savo paskatas ir troškimus) į gyvenimo centrą. Tačiau kaip tų įstatymų laikytis kiekvienu konkrečiu atveju, skirtingose gyvenimo aplinkybėse, paprastam žmogui būna sunku nuspręsti, todėl remiamasi tų, kurie Įstatymą išmano, autoritetu. Rabinas jokia būdu nėra kunigas, ir jo autoritetas neturi tokio sakralumo, kaip kad kunigo. Ir tai viena iš judaizmo ypatybių: joks žmogus nėra ir negali būti "sudievinatas" ar laikomas kokiu nors būdu "sakralesniu" už kitus. Daugiausia, kas kitą žmogų gali išskirti iš kitų žmonių tarpo - tai jo išmintis, Toros išmanymas. Tai yra jo autoriteto ir dvasinio lyderiavimo šaltinis.

Dar vienas dalykas išskiria ortodoksinį judaizmą iš kitų atšakų: tai, kad ortodoksinio judaizmo atšakos, ar tai būtų chasidiška, ar ješiviška (pavyzdžiui, litvakiška ortodoksija), jose gana giliai jaučiamos žydų mistikos tradicijų įtakos.

Konservatyvusis judaizmas

Konservatyvusis judaizmas JAV atitinka europietišką reformos judaizmą. Tačiau Izraelyje ir Europoje konservatyvusis judaizmas yra vadinamas tradiciniu judaizmu, dar kitaip *masorti* (hebrajiškai „tradicinis“). JAV konservatyvusis/ europietiškas reformos judaizmas bando suderinti pozityvų santykį su modernia kultūra, taiko kritinį sekuliarų mokslą šventų tekstų ir judaizmo praktikų atžvilgiu. Prisilaikoma nuomonės, kad mokslinis žydų tekstų studijavimas gali būti pateisintas tuo, kad kad judaizmas visada buvo pasiruošęs atliepti žydų tautos poreikiams skirtingose aplinkybėse, ir kad halakhinis autoritetas gali leisti halakhai evoliucionuoti.

Konservatyvusis judaizmas teigia, remdamasis XIX a. žydų „teologu“ Salomono Šechterio (Schechter) *Klal Jisrael* (t.y. visuma praktikuojančios žydų bendruomenės) konceptu, pagal kurį realią žydų religinę teisę (*halakha*) apibrėžia realios religinės praktikos, egzistuojančios *Klal Jisrael*, ir kad šitoks halachos procesas atspindi Dievo valią. T.y., konservatyvusis judaizmas prisilaiko nuostatos, kad halakha (religinė žydų teisė) nėra sustabarėjusi sistema, bet nuolat atsinaujinanti pagal egzistuojančią realią situaciją ir bendruomenėje egzistuojančias praktikas. Ir jeigu moderniomis gyvenimo sąlygomis bendruomenėje susiklosto praktikos, kurios šiek tiek skiriasi nuo ankstesnių, tai tas nusistovėjęs naujas praktikas ir reiktų laikyti normatyvinėmis, atitinkančiomis *halakha*.

Pagrindinis halachos autoritetas yra Žydų įstatymų ir standartų komitetas (CJLS), kuris visada pasiūlo daugiau nei vieną nuomonę, liečiančią įvairias religines praktikas, ir kongregacijos rabis (*mara d'atra*) gali turėti galimybę pasirinkti. Tačiau nuostatų, kurios galėtų būti pripažintos „standartais“, atžvilgiu reikalaujama 80% Komiteto narių balsų daugumos ir daugumos Rabinų Asamblėjos plenarinio posėdžio balsų. Ir standartų negalima pažeidinėti. Šiuo metu yra tokie 4 standartai:

1. Draudžiama rabinams ir kantoriams tuokti žydus ir ne žydus.
2. Draudžiama laikyti tuokti naujai žydą, kurio ankstesnė santuoka nebuvo nutraukta halakhiškai ar dėl ankstesnio sutuoktinio mirties.
3. Draudžiama, kad kam nors koku nors būdu būtų leista suprasti, kad prigimtinis žydiškumas gaunamas koku nors kitoku būdu, o ne per motinišką liniją.

4. Draudžiama, kad būtų leistas judaizmo priėmimas be apipjaustymo ir *mikves* (pasinėrimo ritualiniame baseine, kuris liečia tiek vyrus, tiek ir moteris).

Konservatyvusis judaizmas laikosi minties, kad Toros ir Talmudo įstatymai yra dieviškos kilmės. Kita vertus pripažįstamas ir žmogiškas įnašas į Torą ir Talmudą, pripažįstant modernaus mokslo duomenis, kurie parodo, kad žydų tekstai buvo įtakoti kitų kultūrų, ir kad iš esmės į juos gali būti žiūrima kaip į istorinius dokumentus.

Tikima, kad Dievas yra realus ir kad Dievo valia apreikšta žmonėms per Apreiškimą. Apreiškimas ant Sinajaus buvo ryškiausias ir labiausiai viešas apreiškimo momentas, bet tai buvo ne vienintelis apreiškimas. Jis buvo perduodamas ir vėliau, o gali būti, kad ir dabar.

Reformos judaizmas

JAV reformos arba progresyvusis judaizmas atitinka europietiškojį liberalųjį (progresyvųjį) judaizmą.

Į abi Toras (sakytinę ir rašytinę) žiūri kaip į žmogiškos kūrybos vaisių (Tora yra dieviškai įkvėpta, bet parašyta žmonių kalba, atspindinčia užrašymo laikmečio mentalitetą ir sampratas). Įstatymai atspindi jų atsiradimo laikmetį, nors ir turi daug ne-laikinių tiesų. Pabrėžiami pagrindiniai judaizmo principai, pabrėžtinai reikalaujama individualiai studijuoti tradicines praktikas, tačiau leidžiama individui pasirinkti praktikuoti tik tai, kas didins jo santykių su Dievu šventumą. Tačiau prieš pasirenkant nesilaikyti kokių nors įstatymų, siūloma pirma susipažinti su jais. Nepraktikuojantis žydas, kuris nepažįsta įstatymų negali būti reformos žydas. Taip pat pabrėžiama vyrų ir moterų lygybė.

Rekonstrukcionizmas

Remiasi Mordechajaus Kaplano idėjomis. Dievą jis suvokė natūralistiškai - kaip išlaisvinančią galią visatoje, o ne kaip asmenišką ar antropomorfišką baudžiantį ir atlyginantį Dievą, o judaizmą kaip civilizaciją. Išlaisvinimas yra tiesiog savęs tobulinimo galia. Paveldėtos protėvių tradicijos yra kultūrinis paveldas tų būdų, kurie padėjo jiems turėti sąsajų su ta galia visatoje. Ir kiekviena karta turi rekonstruoti šią tradiciją, kad atitiktų tai, kaip ji supranta tuos santykius. Jis pripažino, kad žydų bendruomenės visada turėjo prisitaikyti prie istorinių sąlygų, ir ieškojo būdų (turėdamas omenyje

būtent Amerikos žydus) žydams gyventi dviejose civilizacijose (Amerikos ir žydų), pilnai dalyvaujant abiejose.

Kaplano idėjos pasirodė labai priimtinos daugeliui tų, kurie išlaikė gilius sentimentus žydų gyvenimo būdui, tačiau nebuvo religingi tradicine to žodžio prasme. Tik ilgainiui nemaža jo pasekėjų, studijuodami klasikinius žydų tekstus, persiėmė ir tradicine žydų Dievo samprata. Kita vertus, jie visada išlaikė stiprias egalitarines ir kitokias progresyvias nuostatas.

Humanistinis judaizmas

Šiam judėjimui judaizmas yra žydų tautos kultūrinis paveldas ir istorinė patirtis, ir jo šalininkai praktikuoja jį tik kaip tautos tradicijas. Liturgijoje jie visai nevartoja teistinių sąvokų. Ugdoma didelė tolerancija ir kitiems tikėjimams ir religinėms tradicijoms, tačiau nesiekiant jų suplakti į vieną ir išlaikant žydišką tapatybę. Tai įmanoma juo labiau, kad žodis „religija“ verčiamas į hebrajų kalbą žodžiu „dat“, kuris reiškia tiesiog įstatymą. Ir taip pat todėl, kad tradiciškai judaizmas pirmiausia yra žydų gyvenimo būdas, būtent – kultūra, o ne tikėjimo ar išpažinimo sistema, ne doktrinos. Papročių, praktikos, netgi Toros interpretavimas niekad nebuvo normatyvinis ar dogmatinis, visiems privalomas. Ir iki pat modernių laikų nebuvo net ir bandymų plėtoti kokios nors teologinės sistemos. Vienas pirmųjų buvo jau minėtas Solomonas Šechteris. Kiti žymesni judaizmo nuostatų, tikėjimų sistemintojai buvo Maksas Kadušinas (Max Kaddushin), Urbachas, Hartmanas ir keletas kitų. Tačiau jų sistemos taip ir liko tik tam tikras teologinis pasiūlymas, nepajėgus atspindėti visos žydų minties dinamikos, gyvybingumo ir turtingumo.

Rekomenduojama literatūra:

Šaltiniai:

Cohn-Sherbok, Dan. *The Jewish Faith*, London, 1994.

Gertel, Elliot B. *Sinai and what makes us Jewish // Judaism*, Winter, 1993.

Fein, Leonard. *Mending the World. // Commonwealth*, 1/14/94, Vol. 121, p.21.

Hartman, David, *A Living Covenant: The Innovative Spirit in Traditional Judaism*. - N.Y.: The Free Press-Macmillan, 1985.

Jacobs, Louis. *A Concise Companion to the Jewish Religion*. Oxford University Press, 1999.

Unterman, Alan. *Jews: their religious beliefs and practices*. Routledge & Kegan Paul: Boston, London and Henley, 1981.

Соловейчик, Рабби Йосеф. Человек Галахи. (Soloveitchik, Josef. Halakhic Man). (http://www.machanaim.org/philosof/solov/chel_hal.htm).

Tyrinėjimai:

Foxbrunner, Roman A. *HABAD. The Hasidism of R. Shneur Zalman of Lyady*. The University of Alabama Press, 1992.

Liebman, Charles. Modern orthodoxy in Israel // *Judaism* v47n4 (Fall 1998): 405-410.

Mintz, Jerome R. *Hasidic People. A Place in the New World*. Harvard University Press Cambridge, Massachusetts London, England, 1992.

Pažeraitė, Aušra. *Litvakiško ortodoksio judaizmo formavimasis*. Versus Aureus, 2005.

Ravitzki, Aviezer. *Mesianism, Sionism, and Jewish religious Radicalism*. 1996, Chicago University Press.

Weiss, Avraham. Open Orthodoxy! A Modern Orthodox rabbi's creed // *Judaism*, [Fall97](#), [Vol. 46 Issue 4](#), p409, 13p.

Žydai Lietuvoje. Istorija, kultūra, paveldas. Sud. L. Lempertienė, J. Šiaučiuonaitė-Verbickienė, R. Paknio leidykla, 2009.

Šventės

Tikslas ir uždaviniai: pateikti pagrindinius žinotinus dalykus apie šventes judaizme: jų pagrindines reikšmes, rabiniškas interpretacijas, tradicijas, šaltinius.

Trumpas turinys: Švenčių šventimas priskiriamas prie įsakymų, kurie vadinami *liudijimo* įsakymais (*edot*). Skirtingai nuo kasdienybės, kurią dažnai žmogus skiria sau, savo reikalams, darbams, artimiesiems, šventės yra laikas, kada žmogus laiką turi skirti dvasinei atgaivai, o tuo pačiu ir Dievo liudijimui. Pateikiami pagrindinės šventės – Šabo apibrėžtys, istorija, interpretacijos, šventimo tradicijos, draudimai. Aptariami žydų kalendoriaus ypatumai, laiko skaičiavimo pagal mėnulio kalendorių problematika ir istorija, mėnesių šventės (*roš hodeš*). Tada pristatomos didžiosios šventės (trys pagrindinės (Pesach, Šavuot ir Jom Kippur)) bei kitos *Roš ha-Šana*, *Sukkot*, *Chanuka*, *Purim* ir kelios mažesnės šventės. Aptariamos jų tradicijos, rabiniškos interpretacijos.

Rekomenduojama literatūra:

Šaltiniai:

Cohn-Sherbok, Dan. *The Jewish Faith*, London, 1994.

Jacobs, Louis. *A Concise Companion to the Jewish Religion*. Oxford University Press, 1999.

Tyrinėjimai:

Idelsohn, A.Z. *Jewish Liturgy*, New York, 1985.

Lange, Nicholas, de. *Judaizmas*. - Aidai: Vilnius, 1996.

Pažėraitė, Aušra. *Judėjai // Religinės bendruomenės*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, p. 50-72.

Unterman, Alan. *Jews: their religious beliefs and practices*. Routledge & Kegan Paul: Boston, London and Henley, 1981.

Kasdienybės ir gyvenimo tarpinių perėjimo ritualai, dievogarbos namai ir tarnautojai

Tikslas: supažindinti su kasdiene ir gyvenimo tarpinių perėjimo ritualais kaip formuojančiais praktikuojančio judėjo gyvenimą ir kasdienybę.

Uždaviniai: pateikti pagrindines judėjiškos religinės kasdienybės ir gyvenimo tarpinių perėjimo ritualų apibrėžtis, pagrindines jų reikšmes, interpretacijas, aptarti dievogarbos namų ir tarnautojų institucijas, jų istoriją, taip pat įvairių religinių tikėjimų interpretacijas.

Trumpas turinys: Kadangi tradicinis rabiniškasis judaizmas aiškinamas pirmiausia kaip religinė praktika, apimanti visą praktikuojančiojo gyvenimą, gyvenimo būdas, suformuotas Toros (rašytinės ir sakytinės) pagrindu, būtina jas apžvelgti. Judaizmas – tai pirmiausia gyvenimo būdas, pašventinama kasdienybė, kurioje dievogarba pasireiškia, prisilaikant specialių valgymo nuostatų, maldų ritmo. Kita vertus, reikšmingi specialūs ritualai, susiję u perėjimo laikotarpiais iš vieno gyvenimo tarpsnio į kitą, iš vieno socialinio statuso, į kitą. Ritualai atliekami tiek namuose, tiek ir bendruomenės susirinkimo namuose, tiek savarankiškai, tiek ir patariant, dalyvaujant autoritetingiems dvasiniams vadovams.

Aptariamos *valgio apribojimo (kašrūt)* tradicijos, kasdienės maldos praktikos (*Avoda*), *maldos/susirinkimų namų (sinagogos, kloizai, bei midrašai, ješivos)*, *dvasinių autoritetų (rabinų, dajanų ir kt.) ir sinagogų tarnautojų (chazanų, gabajų, šohetų, ir kt.)* institucijos, jų istorinės sklaidos,

gyvenimo ciklo perėjimo ritualai (apipjaustymas, *Pidjon ha-Ben: Pirmagimio atpirkimas, Bar micva ir Bat micva, santuoka, skyrybos, gedulas, laidojimas*). Paskaitoje aptariamos ir kai kurie religiniai tikėjimai, nuostatos, pvz., sielos, pomirtinio gyvenimo, būsimąjo gyvenimo, prikėlimo iš numirusių sampratos, Maimonido suformuluoti 13 tikėjimo postulatų.

Rekomenduojama literatūra:

Šaltiniai:

Cohn-Sherbok, Dan. *The Jewish Faith*, London, 1994.

Jacobs, Louis. *A Concise Companion to the Jewish Religion*. Oxford University Press, 1999.

Сидур. Врата молитвы (Шаарей Тфила). На будни, Субботу и праздники. Нусах "Ашкеназ". - Перевод, комментарий и пояснению к порядку молитв. Под редакцией Пинхаса Полонского. Джойнт, Иерусалим - Москва, 5754 (1993) (taip pat galima pasinaudoti http://www.machanaim.org/philosof/sidur/sid_pr_1.htm)

Соловейчик, Йосеф Дов, Равви. Освобождение, молитва и изучение Торы//*ТАРГУМ: Еврейское наследие в контексте мировой культуры*. Выпуск 1, апрель - июнь, Москва, 1990, с. 13-26.

Туринėjimai:

Idelsohn, A.Z. *Jewish Liturgy*, New York, 1985.

Lange, Nicholas, de. *Judaizmas*. - Aidai: Vilnius, 1996.

Pažeraitė, Aušra. *Judėjai // Religinės bendruomenės*. Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009, p. 50-72.

Pažeraitė, Aušra. *Litvakiško ortodoksinio judaizmo formavimasis*. Versus Aureus, 2005.

Unterman, Alan. *Jews: their religious beliefs and practices*. Routledge & Kegan Paul: Boston, London and Henley, 1981.

Žydai Lietuvoje. Istorija, kultūra, paveldas. Sud. L. Lempertienė, J. Šiaučiūnaitė-Verbickienė, R. Paknio leidykla, 2009.

Pagalbinė medžiaga

Žydų istorijos apmatai

Biblinė priešistorė pagal kol kas tebepriimtą konvencinį biblinės izraelitų istorijos maksimalistinį modelį

2000-1250	Bibliniai izraelitų protėviai keliauja iš Mesopotamijos į Kanaaną gentinių geneologijų rutuliojimas Egipte
1250-1050	išėjimas iš Egipto - įsikūrimas Kanaane gentinių struktūrų ir lyderystės vystymasis
1050-587/6	Dovydo laikai. Monarchijos susiformavimas (1013-973) I Šventyklos statymas (Saliamonas) ankstyvųjų Izraelio institucijų ir literatūros vystymasis religinė kūryba klasikinės pranašų institucijos atsiradimas (VIII a. vidurys) Asyrija užkariauja Samariją; 10 šiaurinių (Izraelio) giminių tremtis (722/1) Sugriauta Jeruzalės Šventykla ir Judo gyventojų tremtis į Babiloniją (587/6)

Toros religijos formavimasis (II Šventyklos laikotarpis)

539 m.pr.m. e. -70m.e.m.	grįžimo iš tremties pradžia; senųjų institucijų ir lyderiavimo atstatymas/ formavimasis atstatyta Šventykla (515) ir atgaivinamas (?) pranašavimas klasikinio judaizmo (Toros religijos) formavimasis, kurio šerdyje – Tora ir jos interpretacija (tradicija) Graikų galios ir hegemonijos Izraelio žemėje pradžia (333-331); Antiochas IV uždraudžia judėjų tradicijas Makabeju sukilimas (168) Šventykla atšvenama (165) skirtingų religinių grupuočių Izraelio žemėje formavimasis (pvz., Negyvosios jūros bendruomenės); judėjų gyvenimo formavimasis Aleksandrijoje; Filonas Fariziejų judėjimo atsiradimas Izraelio žemę užkariauja Pompėjus 63 m. pr. m.e. Romos valdymas
-----------------------------	--

Rabiniškojo judaizmo formavimasis, Talmudinis laikotarpis

70-700	Rabinistinio judaizmo formavimasis; išminčių klasės ir rabiniškų mokyklų (studijavimo ir interpretacijos) vystymasis: II Šventyklos sugriovimas (~70 m.) Rabbi Johanan ben Zakkai įkuria Toros centrą Javnėje Įstatymo studijoms ir bendruomenių administravimui susirinkimas Javnėje 90 metais biblinės literatūros kanonizavimui Rabbi Juda Kunigaikštis sukomplektuoja Mišną, raštišką kompendiumą Tanajų sakytinių tradicijų ir taisyklių (apie 200 m.) sukūrimas Babilone rabiniškųjų akademijų ir komentarų vystymasis Talmudų sukomplektavimas (200-600) Midrašinė kūryba
--------	---

Rabiniškojo judaizmo sklaida

700-1750	legalistinės tradicijos ir liturgijos konsolidavimas; Masoretinis Tanakho sutvarkymas žydai plinta iš Palestinos į Ispaniją, Maroką, Iraką ir kt. vystosi tradicinės žydų institucijos ir literatūrinė kūryba
----------	---

	<p>žydų gyvenimą įtakoja krikščioniška ir islamo civilizacijos pasikartojantys persekiojimai ir pogromai [prie Reino (1040); Jorke (1190); Navaroje (1328); Ispanijoje (1391); Lenkijoje (1648)]</p> <p>žydų išvarymai:</p> <ul style="list-style-type: none">-iš Anglijos (1129); Prancūzijos (1309); Ispanijos (1492); Portugalijos (1496) <p>“geto” įkūrimas Vienoje 1516</p> <p>didieji mąstytojai ir komentatoriai: (Saadija Gaonas, 9-10 a., Raši, 11 a., Maimonidas, XII a. ir kt.); filosofija, mistiniai ir kt. religiniai judėjimai</p> <p>reikšmingas talmudinių studijų periodas Lenkijoje-Lietuvoje (XVI-XVIII a.)</p> <p>žydų bendruomenė įkurta New Amsterdame, New Yorke (apie 1654)</p>
--	--

Naujųjų laikų judaizmo atšakų ir judėjimų plėtotė, sekuliarizacija, politizacija ir kt.

1750 iki dabar	<p>nauji modeliai žydų gyvenime socialinių ir ideologinių pokyčių, revoliucijų Europoje dėka, Apšvietos judėjimas (Haskala), iššūkiai senoms rabinistinėms struktūroms Rytų Europoje</p> <p>sekuliarių ir reformuotų žydų judėjimų atsiradimas Vakarų Europoje; pietistinis atgimimas Rytų Europoje (Hasidizmas; Musar judėjimas), tradicionalistinio (ortodoksalaus) judaizmo priešinimasis naujovėms (misnagdizmas); prisitaikymas prie Europietiškos kultūros Vakaruose</p> <p>naujų religinių bendruomenių vystymasis ir plitimas Amerikoje XIX-me amžiuje; įkūrimas Amerikos Hebrajų Kongregacijos (Reformuotų) 1873 ir Amerikos Teologijos Seminarijos (Konervatyviųjų) 1886; 1902 metais įsikuria konservatyviųjų judėjimas, Solomonas Schechteris - ATS galva.</p> <p>Sionizmo plitimas (nuo 1881); Herzlis rašo Sionizmo manifestą “Žydų valstybė” (1896), įkurtas judėjimas (1897); žydų apsigyvenimo Palestinoje procesas (XIX-XX a. pr.), Hebrajų kalbos atgaivinimas;</p> <p>Nacių siautėjimas Europoje (Holokaustas)...</p> <p>1947 m. atrandami pirmieji Negyvosios jūros rankraščiai</p> <p>Palestinos padalinimas tarp žydų ir arabų; konfliktai</p> <p>masinis žydų grįžimas į Palestiną, įkurta Izraelio valstybė (1948)</p> <p>6 dienų karas (1967), Jeruzalės suvienijimas; atrasti senosios Šventyklos mūrai...</p> <p>žydų kultūrinių ir religinių institucijų Amerikoje atgimimas...</p>
----------------	--

Antrosios Šventyklos laikotarpis

JUDĖJOS ISTORIJA

JUDĖJIŠKI RAŠTAI

BENDROJI ISTORIJA

538 Kyro ediktas. 1-oji tremt. grįžimo banga (Zerubabelis ir Jozuė). Šventyklos atstatymo pradžia. 515 Šventyklos pašventinimas	520 Agėjas ir Zacharijas, II Izaijas (56-66)	539 Kyras paima Babiloniją, Egiptas tampa Persijos provincija
	500	500 Darius I (Persepolis) Kserksas I, medų karai su graikais (Maratono mūšis) Artakserksas I (465-424) Periklis Atėnuose 400 Sokratas Platonas Aristotelis Artakserksas III Aleksandras Didysis (336-323) Ptolemėjus I
458 Ezros misija? 445 Nehemijos misija?	Obadija? Jobas? Joelis? <u>400 Priimamas oficialus Toros variantas</u> Jona? Ruta?	
398 Ezros misija?	Ezra-Nehemija? Kronikos? II Zacharija (9-14)	
333 Aleksandras užkariauja Judėją 320 Lagidų valdymas (Egipte) Samariečių Šventykla Garizime Judėjos helenizacija	300	300 Hekatėjus Abderas
	Koheletas? Tobitas? Giesmių giesmė? Aleksandrijos Septuaginta paskutinės psalmės?	Ptolemėjus II Punų karai: Roma prieš Kartaginą 200 Antiochas III (223-187) Antiochas IV Epifanas (175-164)
200 Seleukidų valdymas (Sirija) 167 Makabiejų sukilimas (Judas, Jehonatanas) 142 Hasmonėjų karalystė (Simonas) Jonas Hirkanas (134-104) Kumrano bendr, esėjai Aleksandras Janėjus (103-76) Aleksandra (76-67) 63 romėnų valdymas Pompėjus Erodas Didysis (37-4) Hillelis ir Šamajus	200 Siracidas 164 Danielius Judita, Estera? II Makabiejų kn. <i>Jubiliejų knyga</i> 100 I Makabiejų kn. <i>Aristėjo laiškas</i> <i>Saliamono psalmės</i> Saliamono Išminties kn.	100 64 Sirija tampa Romos provincija Cezaris Galijoje Cezaris Egipte 44 Cezaris nužudomas 27 Augustas -imperatorius
6? Jėzaus gimimas		

TaNaKhas

Tora (CHUMAS)

Berešit	Pradžios
Berešit	1,1-6,8
Noah	6,9-11,32
Lekh-Lekha	12,1-17,27
Vajera'	18,1-22,24
Chajei Sara	23,1-25,18
Toldot	25,19-28,9
Vajece'	28,10-32,3
Vajišlah	32,4-36,43

Vaješev	37,1-40,23
Mikec	41,1-44,17
Vajigaš	44,18-47,27
Vajihi	47,28-50,26
Šmot	Išėjimo
Šmot	1,1-6,1
Va'era'	6,2-9,35
Bo'	10,1-13,16
Bešalah	13,17-17-16

Jitro	18,1-20,23
Mišpatim	21,1-24,18
Truma	25,1-27,19
Tecave	27,20-30,10
Ki-Tisa'	30,11-34,35
Vajikhal	35,1-38,20
Pikuddei	38,21-40,38
Vajikra	Kunigu
Vajikra	1,1-5,26
Cav	6,1-8,36
Šmini	9,1-11,47
Tazrija'	12,1-13,59
Mecora'	14,1-15,33
'Aharej	16,1-18,30
Kedošim	19,1-20,27
'Emor	21,1-24,23
Behar	25,1-26,2
Behukkotaj	26,3-27,34
Bemidbar	Skaičių
Bamidbar	1,1-4,20
Naso'	4,21-7,89
Beha'lotekh	8,1-12,16
Šalah	13,1-15,41
Korah	16,1-18,32
Hukkat	19,1-22,1
Balak	22,2-25,9
Pinhas	25,10-30,1
Mattot	30,2-32,42
Mas'ej	33,1-36,13
Devarim	Pak. Įst.
Devarim	1,1-3,22
Va'ethanan	3,23-7,11
'Ekev	7,12-11,25
Re'a	11,26-16,17
Šoftim	16,18-21,9
Ki-Tece'	21,10-25,19
Ki-Tavo'	26,1-29,8
Necavim	29,9-30,20
Vajelekh	31,1-31,30

Ha'azinu	32,1-32,52
Ha-Brakha	33,1-34,12

Pranašų knygos (NEVI'IM):

1. Jehošua (Jozuės)
2. Šoftim (Teisėjų)
3. Šmuel 1 (1 Samuelio)
4. Šmuel 2 (2 Samuelio)
5. Melakhim1 (1 Karalių)
6. Melakhim2 (2 Karalių)
7. Ješaja (Izaijo)
8. Jirmijahu (Jeremijo)
9. Jechezkel (Ezekielio)
10. Hošaja (Ozėjo)
11. Joel (Joelio)
12. Amos (Amoso)
13. Ovadia (Obadijos)
14. Jona (Jonos)
15. Micha (Mikėjo)
16. Nahum (Nahumo)
17. Habakkuk (Habakuko)
18. Cefanija (Sofonijo)
19. Haggaj (Agėjo)
20. Zecharja (Zacharijo)
21. Malachi (Malachijaus)

Išminties knygos (KTUVIM)

22. Tehillim (Psalmės)
23. Mišlei (Patarlių)
24. Ijov (Jobo)
25. Daniel (Danieliaus)
26. Ezra (Ezros)
27. Nehemia (Nehemijos)
28. Divrei-ha-jamim 1 (1 Kronikų)
29. Divrei-ha-jamim 2 (2 Kronikų)

„Ritiniai“ (MEGILOT):

30. Šir-ha-širim (Giesmių giesmė)
31. Rut (Rutos)
32. Eicha (Raudų)
33. Kohelet (Koheleto)
34. Ester (Esteros)

Toros centrai Mišnos ir Talmudo laikais Palestinoje

Vietovė	Talmudinio mokslo lyderiai
Jeruzalė	Hillel ir Sammai
Yavnė	R'Johanen ben Zakkai
Tiberiada	R'Johanen (235 m.), R'Lakiš,

	R'Eleazar
Cezarėja	R'Ošija, R'Abbahu ir R'Zera
Acco	R'Aha
Bet Šearim	R'Jehuda Ha-Nassi
Lod	R'Jehošua ben Levi
Necivin	R'Jehuda ben Beteyra
Šilhe	R'Šešet
Pumpedita	
Nehar Pekod	R'Nathanas, R'Jicchakas
Mehoza	Rava
Pum Nahara	
Aleksandrija	
Nehardea	R'Šila, Šmuelis ir R'Nahmanas
Sura	Ravas R'Huna, Ravina, R'Asi
Šušan	

Tanajų pirmtakai

Datos	Iki-tanajų epochos lyderiai	Paaiškinimai	Istorinės aplinkybės
IV a.pr.m.e. (310-292 m.pr.m.e.)	Šimon Ha-Caddik (Simeonas Teisusis)	Vyriausiasis kunigas ir skribas	Aleksandras Makedonietis ateina į Judėją ir ji atsiduria Ptolemėjų valdžioje
III a.pr.m.e.	Antigonas iš Sokko (Šimono mokinys)	Skribas	Judėja seleukidų valdžioje
II a.pr.m.e.	Josis b'Joezeris ir Josis b'Johananas (Makab. epocha) Jehošua b'Perahya ir Nitai ha-Arbelit (prie J. Hirkano)	Sinedriono prezidentų ir viceprezidentų poros (zugot)	Chasmonėjai
I a.pr.m.e.	Jehuda b'Tabai ir Šimonas b'Šetah (prie A. Janajaus) Šemaja ir Abtalionas (prie Hirkano II)	Sinedrionų prezidentų ir viceprezidentų poros (ziugotai)	Aleksandras Janajus, Hirkano ir Aristobulo karas, Romos kariuomenė ateina į Judėją
30 m.pr.m.e. - 20 m.e.m.	Hillelis ir Šammajus (prie Erodo)	Paskutinė sinedriono prezidentų ir viceprezidentų pora (ziugotų) ir pirmoji Tanajų karta	Erodo epocha

	Tanajų kartos:	
20-40 (?-50) m.e.m	1 (10-80) Akabia b'Mahalalelis, Gamalielis I, Hanina (vyriausiasis kunigas), Šimonas b'Gamalielis, Johananas b'Zakkajus	
40-80 m.e.m.	2 Šimonas b'Gamlielis II, Johananas b'Zakkajus	Šventyklos sugriovimas apie 70 metus
80-110 (120) m.e.m.	3 Gamalielis II iš Javnės, Eliezeris b'Hirkanos, Cadokas, Dosa, Eliezeris b'Jakovas, Jošua b'Hananya, Eleazaras b'Azaria, Juda b'Batera	
110-135 (139) m.e.m	4 Rabis Akiva	Bar Kochbos sukilimas 134-135 m.
135-170m.e.m	5 Šimonas b'Gamalielis II, Šimonas b'Jochajus, Rabis Meiras, Juda b'Ilajus, Jose b'Halafta, Eleazaras b'Šamua, Eleazaras b'Jakovas,	

	Nehemia, Ješua b'Kochba, Šimonas b'Eleazaras	
170-200m.e.m	6 Natanas, Symmachos, Jose b'Jehuda, Eleazaras b'Šimonas, Simonas b'Eleazaras, Jehuda Ha-Nasis	Mišnos užbaigimas

Datos	Amorajų lyderiai Izraelio žemėje	Amorajų lyderiai Babilonijoje
<i>Pereinamasis laik.</i> 200-220	<i>Ošaja Raba, Bar Kapara, Rabbi Chija, Ise b'Juda, Eleazaras b'Jose, Išmaelis b'Jose, Juda b'Lakišas, Abba (Areka)</i>	
	Amorajų kartos	
220-250	1 R'Chanina (b'Chama), R'Janajus, R'Jehošua b'Levis	Ravas, Šmuelis
250-290	2 R'Johananas (b'Napacha), Reiš Lakiš	Ravas Guna, Ravas Jehuda (b'Jehezekel)
290-320	3 R'Ammi, R'Asi, R'Zeira	Raba (b'Nahmani), Ravas Josefas (b'Hija)
320-350	4 Hillelis II, R'Jona, R'Josis (b'Zevida)	Abaie, Rava, Ravas Rami b'Chama
350-375	5 R'Mana II, R'Tanchuma b'Aba	Ravas Papa
375-425	[Jeruzalės Talmudo užbaigimas 370m.]	Ravas Aši, Ravina I
425-460		Mar b'Rav Aši
460-500		Raba Tosafa, Ravina II
		530 - Babilono Talmudo užbaigimas

Mišnos skyriai ir traktatai

I	Zraim	Pasėliai
	<i>Brachot</i>	Palaiminimai
	<i>Pea</i>	Lauko kraštai
	<i>Dmai</i>	Abejotini produktai
	<i>Kilaim</i>	Mišiniai
	<i>Šviit</i>	Šabbatiniai metai
	<i>Trumot</i>	Šventos atnašos (derliaus dalis, atskiriama kohenui)
	<i>Maasrot</i>	Dešimtoji derliaus dalis, atskiriama levitams
	<i>Maaser šeini</i>	Antroji iš atskiriamų dešimtųjų dalių
	<i>Chala</i>	Pirmienų kepalų atnaša
10.	<i>Orla</i>	Vaisiai, sunokstantys ant medžių pirmų trejų metų bėgyje, juos pasodinus
11.	<i>Bikurim</i>	Pirmienos
	II	Sezonai
12.	<i>Šabbat</i>	Šabbat
13.	<i>Eruvin</i>	Nešiojimas
14.	<i>Psachim</i>	Pesach šventė
15.	<i>Škalim</i>	Šekeliai (Šventyklos išlaikymas)

16.	<i>Joma</i>	Jom Kippuras
17.	<i>Sukka</i>	Sukkot
18.	<i>Beica</i>	Kiaušiniai
19.	<i>Roš ha-šana</i>	Metų pradžia
20.	<i>Taanit</i>	Pasninkai
21.	<i>Megilla</i>	Ritiniai
22.	<i>Moed Katan</i>	Mažosios šventės
23.	<i>Chagiga</i>	Šventinės atnašos
III	<i>Našim</i>	Moterys
24.	<i>Jevamot</i>	Marčios
25.	<i>Ktubot</i>	Santuokinės sutartys
26.	<i>Nedarim</i>	Ižadai
27.	<i>Nazir</i>	Naziras
28.	<i>Sota</i>	Įtarta svetimavimu
29.	<i>Gitin</i>	Skyrybų raštai
30.	<i>Kiddušin</i>	Santuokos sudarymas ir pašventinimas
IV	<i>Nezikin</i>	Nuostolių rūšys
31.	<i>Bava Kama</i>	Pirmieji vartai
32.	<i>Bava Mecia</i>	Viduriniai vartai
33.	<i>Bava Batra</i>	Paskutiniai vartai
34.	<i>Sanhedrin</i>	Aukščiausiasis teismas
35.	<i>Makkot</i>	Kirčiai
36.	<i>Švuot</i>	Priesaikos
37.	<i>Eduyot</i>	Liudijimai
38.	<i>Avoda zara</i>	Stabmeldystė
39.	<i>Avot</i>	Tėvai (Tėvų pamokymai)
40.	<i>Horajot</i>	Nuorodos
V	<i>Kodašim</i>	Šventenybės
41.	<i>Zvachim</i>	Gyvulių aukojimai
42.	<i>Menachot</i>	Grūdinės atnašos
43.	<i>Chulin</i>	Ne šventa
44.	<i>Bechorot</i>	Pirmgimiai
45.	<i>Arakhin</i>	Įvertinimai
46.	<i>Tmura</i>	Pakeitimas
47.	<i>Kritot</i>	Nuosprendžiai

48.	<i>Me'ila</i>	Pašvęstų dalykų naudojimas neteisėtai
49.	<i>Tamid</i>	Nuolatinė auka
50.	<i>Midot</i>	Matai
51.	<i>Kinniin</i>	Paukščių lizdai
VI	<i>Taharot</i>	Ritualinė švara
52.	<i>Kelim</i>	Indai
53.	<i>Ohalot</i>	Palapinės
54.	<i>Negaim</i>	Raupai
55.	<i>Para</i>	Žala telyčia
56.	<i>Tohorot</i>	Ritualiniai apvalymai
57.	<i>Mikvaot</i>	Ritualiniai baseinai
58.	<i>Nidda</i>	Menstruacijos
59.	<i>Makhširin</i>	Skysčių suteršti maisto produktai
60.	<i>Zavim</i>	Ištikti sėklos išsiliejimo
61.	<i>Tevul Jom</i>	Nešvarūs iki vakaro
62.	<i>Jadaim</i>	Rankos
63.	<i>Ukcin</i>	Ritualinis nešvarumas per augalų stiebus ir kotus
MT	Mažieji traktatai	
64.	<i>Avot de Rabbi Natan</i>	Rabbi Natano išdėstytas Avot traktatas
65.	<i>Sofrim</i>	Soferiai ⁴
66.	<i>Smachot</i>	Džiaugsmas
67.	<i>Kala</i>	Nuotaka
68.	<i>Kala Rabati</i>	Išplėstinis traktatas "Nuotaka"
69.	<i>Derekh Erec Raba</i>	Išplėstinis traktatas "Elgsena"
70.	<i>Derekh Erec Zuta</i>	Mažasis traktatas "Elgsena"
71.	<i>Gerim</i>	Prozelitai
72.	<i>Kutim</i>	Samariečiai
73.	<i>Avadim</i>	Vergai
74.	<i>Sefer Tora</i>	Toros ritinys
75.	<i>Tfilin</i>	Tfilinai ⁵
76.	<i>Cicit</i>	Cicit ⁶
77.	<i>Mezuza</i>	Mezuza ⁷

⁴ Raštų žinovai, raštininkai.

⁵ Specialūs maldų reikmenys.

⁶ Kutai, pritvirtinami prie rūbo kraštų.

⁷ Dėžutė su specialiu pergamo ritinėliu su žodžiais iš Toros, pritvirtinama prie durų staktų.

Hermeneutinės taisyklės

Hilleliui priskiriamos:

1. *Kal va-homer*
2. *Gezera šva*
3. *Binyan ab mikatub ehad*
4. *Binyan ab mi šnei ketuvim*
5. *Klal u-frat*
6. *Kayotse bo bemakom aher*
7. *Davar ha-lamed me 'inyano*

13 Rabio Išmaelio taisyklių:

1. *Kal va-homer* (nuo silpnesnio prie stipresnio)
2. *Gezera šva* (išvada, daroma remiantis analogiškais išsireiškimais)
3. *Binyan av mi-katuv ehad* ir *binyan av mi-šnei ketuvim* (išvada, daroma remiantis viena formuluote ir išvada, daroma, remiantis dviem formuluotėm)
4. *Klal u-frat* (bendras ir atskiras: bandras apribojamas daliniais atvejais)
5. *Prat u-klal* (atskiras ir bendras: daliniai atvejai apibendrinami)
6. *Klal u-frat u-klal i atta dan ella ke-ein ha-perat* (bendras ir atskiras, ir bendras: apibendrinimas daromas tik analogiškiems išvardintiems daliniams atvejams)
7. *Klal še-hu zarikh li-frat u-frat še-hu zarikh li-klal* (bendras, kuriam apibrėžti reikia atskirų atvejų, ir atskiri atvejai, kuriuos reikia apibedrinti)
8. *Davar še-haya bi-klal ve-yaza min ha-klal lelammed lo lelammed al azmo yaza ella lelammed al ha-klal kullo yaza* (atskiro atvejo, įeinančio į bendrą taisyklę, tačiau pritaikomo visiems šio įstatymo taikymo atvejams, aiškinimas)
9. *Davar še-haya bi-klal ve-yaza liton to'an ehad še-hu khe-inyano yaza lehakel ve-lo lehahmir* (atskiras atvejis, išskirtas atskiriems potvarkiams, bet priskirtinas tai pačiai bendrai kategorijai)
10. *Davar še-haya bi-klal ve-yaza liton to'an aher še-lo ke-inyano yaza lehakel-lehahmir* (atskiras atvejis, išskirtas kaip priklausantis kitai kategorijai, nei bendras įstatymas (dažniausiai įstatymo taikymo palengvinimui))
11. *Davar še-haya bi-klal ve-yaza lidon ba-davar he-hadaš i atta yakhol lehahaziro li-klalo ad še-yahazirennu ha-katuv li-khelalo be-feruš* (atskiras atvejis, išskirtas iš bendros taisyklės ir jai paklustantis tik jei yra specialiai tai pabrėžta)
12. *Davar ha-lamed me-inyano ve-davar ha-lamed mi-sofo* (prasmės nustatymas iš artimesnio ar tolimesnio konteksto)
13. *Šnei ketuvim ha-makhhišim ze et ze ad še-yavo ha-katuv ha-šliši ve-yakhri'a beineihem* (išvada iš dviejų prieštaraujančių viena kitai eilučių/įstatymų (dažniausiai, remiantis trečia eilute/įstatymu))

Kitos hermeneutinės taisyklės:

1. *ribbui* (prasmės padauginimas, pridėjimas, dažniausiai atsižvelgiant į jungtukus *af, gam, et*, absoliutinės bendraties naudojimas)
2. *miut* (sumažinimas, apribojimas, dažniausiai atsižvelgiant į jungtukus *akh, rak, min*)
3. *nekuddot* (dėmesys atkreipiamas į žodžius, virš kurių pasirodo specialūs ženkenys)
4. *gematrija* (skaitmeninė žodžio ar žodžių grupės vertė lyginama su kitu žodžiu, turinčiu tokią pačią skaitmeninę vertę)
5. *notarikon* (žodis interpretuojamas kaip kelių žodžių abreviatūra)
6. *ein mukdam u-me'uhar ba-Torah* (nuostata, kad Tora ne chronologijos)
7. *ein mikra yoze mi-ydei feshuto* (nuostata, kad nepaisant jokių interpretacijų, Tora niekada nepraranda ir savo paprastosios prasmės)
8. *al tikre* (“neskaityk” – interpretacija, pakeičiant priimtą žodžio perskaitymą alternatyviu)

9. *žodžių žaismas*
10. *palyginimas*
11. *eilutės išplėtimas įterpiant paaiškinimus, dialogus*

Pšat metodinės nuostatos

1. pažodiškumas (aiškinimas, atsižvelgiant į kontekstą ir paprastąją reikšmę)
2. filologinis aiškinimas (remiantis skirtinga ortografija, reikšmių daugių)
3. literatūrinis – stilistinis aiškinimas (atsižvelgiant į sinonimiškumą ir kitas kalbos stilistines ypatybes)
4. kritiškumas (pripažįstant prieštaravimus tiek pačiuose Raštuose, tiek ir logikai, kurie halakhiniuose dalykuose bandomi spręsti remiantis halachos išvedimo taisyklėmis, o naratyviniuose - remiantis achronologiškumo koncepcija bei pasinaudojant midrašiniiais metodais)
5. siekis suprasti tekstą dėl paties teksto

Draš metodinės nuostatos

1. pažodiškumo nepaisymas, motyvuojant:
 - a. *hapax legomena* - nuostata, kad Raštai turi būti interpretuojami remiantis tik vidiniu Raštų tekstų akivaizdumu, ir jo neradus tekste, ieškoma kitų prasmų, naudojantis kitais metodais, pvz., gematrija, notarikonu ir kt.
 - b. *antropomorfizmas ir antropopatizmas* – nuostata, kad Dievas – nemateriali, nekūniška būtybė, todėl antropomorfizmai interpretuojami perkeltine prasme.
 - c. *trivialumas* – nuostata trivialius išsireiškimus aiškinti perkeltine pasme.
 - d. *prieštaravimai halakhiniuose tekstuose*
 - e. *prieštaravimai tarp teksto pažodinės reikšmės ir priimtos halachos*
 - f. *įstatymas, kuris jau nebegalioja*, t.y. buvo skirtas tik tam konkrečiam laikui ir atvejui, apie kurį kalbama tekste
2. pabrėžtas pažodiškumas (remiamasi aksioma, kad kiekvienas žodis, išsireiškimas Biblijoje yra prasmingas (atkreipiamas dėmesys į kiekvieną detalę, parodomuosius žodelius, jungtukus, žodžių pasikartojimus, kurie pšat atveju laikomi tik stilistinėmis priemonėmis, taip pat personifikuotus Dievo apibūdinimu interpretuojant pažodžiui, vardai)
3. Prasmų daugis
4. Nepaisymas filologijos (gramatinės formos interpretuojamos neatsižvelgiant į kontekstą, sintaksė pertvarkoma, žodžių reikšmės nustatomos remiantis ne visai filologiškai pagrįstais palyginimais, priskiriamos vėlesnės žodžių reikšmės
5. visumiškumas (nuostata, pagal kurią Šventam Rašte negali būti prieštaravimų ir atrandami būdai pasitaikančius prieštaravimus išspręsti, kartais pateikiant visiškai surrealistinius aiškinimus)
6. aktualizavimas (dažniausiai midrašų tikslas – ne nuosekli egzegezė, bet ieškojimas atsakymų į aktualius klausimus ir problemas, interpretuojant Šventą Raštą)

Homiletinės interpretacijos

Aiškinamieji midrašai
Homiletiniai midrašai

Mėnesiai

Nisanas	Pesachas /Hag ha-macot (Pesachas/macų šventė). Švenčiama aštuonias dienas (Izraelyje septynias). Šfirat ha-omer (Omer'o skaičiavimai) prasideda antrą Pesacho dieną.
Ijaras	Šfirat ha-omer tęsiasi.
Sivanas	Šfirat ha-omer baigiasi. Šavuot – Toros davimo šventė. Švenčiamos dvi dienos (Izraelyje viena).
Tamuzis	Ševa Asar be Tammuz pasninkas (Tamuz'io aštuoniolikta). Prasideda trijų savaitių gedėjimo dėl Jeruzalės Šventyklos sugriovimo laikas.
Avas	Paskutinės ypač intensyvios devynios gedėjimo dienos. Tiša be-Av pasninkas (Avo devitoji). Šią dieną minimi abu kartai, kada buvo sugriauta Jeruzalės Šventykla (babiloniečių VI a. prieš krikščionišką erą ir I krikščioniškos eros amžiuje).
Elulas	Šis mėnuo prieš Roš ha-Šana ir Jom Kippurą, pašvėstas atgailai. Kiekvienos paprastos savaitės dienos rytmetinių maldų pabaigoje pučiamas <i>šofaras</i> (ragas). Savaite prieš Roš ha-šana tradiciškai prieš rytmetines maldas pradedamos skaityti <i>slichot</i> (atgailos) maldos.
Tišrėjus	Roš ha-Šana - Naujieji metai. Gedalijos pasninkas . Babilonija paskyrė valdytoju Gedaliją ben Ahikamą, kuris buvo klasingai nužudytas. Atsakydami babiloniečiai ištrėmė judėjų tautos likučius, dar likusius Judo žemėje. Jom Kippuras – Atpirkimo diena. Sukkot (Palapinės) – švenčiamos aštuonios dienos (Izraelyje septynios). Šmini Aceret/Simkhat Tora – Toros džiaugsmo šventė. Švenčiamos dvi dienos (Izraelyje viena).
Chešvanas	Nėra nei švenčių, nei pasninkų.
Kislevas	Chanuka šventė, švenčiama aštuonias dienas.
Tevetas	Asara be-Tevet pasninkas (Tevet Dešimtoji). Šią dieną Babilonijos karalius Nebuchadneccaras pradėjo Jeruzalės apgultį, kuri baigėsi pirmąja tremtimi.
Švatas	Tu' b'-švat (Švato Penkioliktoji).
Adaras 1 & 2	Purim – Diena, prisimenant judėjų išgelbėjimą Persų Imperijoje nuo grėsusių judėjų žudynių. Įvykiai aprašyti Esteros knygoje. Jei tuose metuose pasitaiko du Adaro mėnesiai, tai Purimo šventė švenčiama antrąjį mėnesį.